

Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume 29 Ocak / January 2025 Sayı / No. 1

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ DAVALARI

CLIMATE CHANGE LITIGATION IN THE EUROPEAN COURT OF
HUMAN RIGHTS

Seher ÇAKAN*

ÖZET

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden dolayı hak temelli iklim davaları hem ulusal hem de uluslararası mahkemeler aracılığıyla açılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin iklim değişikliğine ilişkin ilk kararları ise 9 Nisan 2024 tarihlidir. Mahkeme davalardan ikisinin, Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet ve Carême v Fransa davalarının kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davası da Mahkemenin hak ihlali vermiş olduğu ilk karardır. Her üç kararda da Mahkeme iklim değişikliğine ilişkin bazı hususları açıklığa kavuşturmuştur. Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davasında, Mahkeme bölgesel bir andlaşma olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi kapsamında pozitif yükümlülüklerin ve mağdur statüsünün kapsamını genişletmiştir. Bu çalışmanın amacı AIHM'nin vermiş olduğu bu kararlar çerçevesinde iklim değişikliği davalarında ülke dışı yargı yetkisi, mağdur statüsü, derneklerin iklim davalarında temsilci olması, iklim değişikliğini önlemede devletlerin takdir marjı ve yükümlülükleri hususları ele alınarak iklim değişikliğine ilişkin bu kararları detaylı bir şekilde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, İklim değişikliği davaları, AIHS, AIHM, Pozitif yükümlülükler.

- * **Dr. Öğr. Üyesi,** Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı/AFYONKARAHİSAR, **E-Posta:** scakan@aku.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-3254-6617, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1510107.
- **Atf Şekli / Cite As:** Çakan S, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde İklim Değişikliği Davaları”, *HBV-HFD*, 29(1), 2025, s.197-244.
- **İntihal / Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

ABSTRACT

Due to the negative impacts of climate change, rights-based climate lawsuits have been filed in national and international courts. The first decisions of the European Court of Human Rights (ECtHR) on climate change were issued on 9 April 2024. The ECtHR ruled that two of the cases, Duarte Agostinho and Others v Portugal and 32 Other States and Carême v France, were inadmissible. The case of Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v Switzerland is also the first case in which the ECtHR found a violation of rights. In all three judgments, the ECtHR clarified several issues related to climate change. In Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v Switzerland, the ECtHR extended the scope of positive obligations and victim status under Article 8 of the European Convention on Human Rights, a regional treaty. This study aims to analyze these decisions in detail focusing on addressing the issues of extraterritorial jurisdiction, victim status, the representation of associations, the margin of appreciation and the obligations of states in preventing climate change within the framework of the ECtHR's rulings.

Keywords: Climate change, Climate change litigation, ECHR, ECtHR, Positive obligations.

EXTENDED ABSTRACT

The applicants focused on the failure of states to fulfill their greenhouse gas emission reduction obligations in the fight against climate change in these three judgements. The ECtHR made significant rulings in all three instances, clarifying some climate change-related issues. The primary consequence of the initial climate cases under the European Convention on Human Rights is their potential to influence numerous national and international legal frameworks, particularly those governing the member States of the Council of Europe.

These three climate change-related cases highlight the ECtHR's overall perspective on addressing such matters. In this regard, the ECtHR declared that decisions on climate change will defer from its established environmental jurisprudence. Environmental jurisprudence can partially address climate issues, but they are fundamentally distinct because of the global nature of climate change disputes and how they affect everyone. As a result, the ECtHR declared climate change as a new and distinct category of cases.

The ECtHR has also affirmed that humans are the primary source of greenhouse gas emissions, that these emissions increase global temperatures, and that climate change is an international phenomenon. In Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v Switzerland, considering the international conventions to which states are parties, the ECtHR determined that Switzerland must reduce its greenhouse gas emissions to fulfill its responsibility in combating climate change. Failure to do so would violate Switzerland's positive obligations under the European Convention on Human Rights. As a result, the ECtHR broadened the definition of positive obligations. In fact, within

the framework of this judgment, the ECtHR held that the failure of states to fulfill their commitments could adversely affect the rights protected by the ECHR and be considered a violation of the European Convention on Human Rights. Furthermore, the ECtHR rejected the notion that states could evade responsibility because climate change is a global phenomenon to which all states contribute. It emphasized that each state is required to fulfill its share of responsibilities, and nations have common but differentiated responsibilities.

The ECtHR introduced the idea of intergenerational equity for the first time and concluded that future generations, as those most affected by climate change but unable to apply directly, could be represented through associations. Moreover, actio popularis arguments were raised in the case against Switzerland given the Verein KlimaSeniorinnen Schweiz's authorization to represent future generations and the inadmissibility of individual applications. As a result, the ECtHR determined that future generations might also be victims and broadened the definition of victim under the European Convention on Human Rights. It can be claimed that in the future, individuals impacted by climate change, particularly women and children who are classified as vulnerable groups and represented by associations, will be entitled to file a lawsuit with the ECtHR based on the case law of Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v Switzerland.

The ECtHR addressed essential questions in these three rulings, including victim status, the extent of a state's margin of appreciation, and whether climate change cases fall within its extraterritorial jurisdiction. It is crucial that the ECtHR broaden the definition of victim status and positive obligations under Article 8. This study aims to analyze these decisions focusing on the issues of extraterritorial jurisdiction, victim status, the representation of associations, the margin of appreciation, and the obligations of states in preventing climate change, all within the framework of the ECtHR's rulings.

GİRİŞ

9 Nisan 2024'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), iklim değişikliğine ilişkin üç önemli karar vermiştir. Bu kararlarda AİHM, Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından da belirtilen, iklim değişikliğinin hem çevre hem de insanlar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu¹ ve “iklim değişikliğinin çağımızın en acil sorunlarından biri

¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, App no: 53600/20, 2024, para. 410. Ayrıca bkz Süheyla Suzan Gökalp, “Paris Anlaşması ve Türkiye’ye Yansımaları” Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk / Kutluhan Bozkurt / Duygu Kulaç (Ed.), *İklim Krizi ve Hukuk*, Legal Yayıncılık, 2022, s.1-29, s. 2; Cüneyt Yüksel, “İklim Değişikliğiyle Mücadelede Bir Araç Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 10(2),

olduğun(u)"² teyit etmiştir. İklim değişikliğinin yaşam hakkı, yeterli gıda hakkı, güvenli içme suyu ve sanitoryona erişim gibi insan haklarının kullanılmasını olumsuz etkilediği çeşitli belgelerde yer almıştır³. Bu bağlamda AİHM iklim değişikliğinin insan haklarının kullanımında olumsuz etkilerinin devletler tarafından bilindiğini ve devletlerin iklim değişikliği ile mücadelede gerekli önlemleri almada yetersizliğinin herkes tarafından kabul edildiğine yer vermiştir⁴. Ayrıca AİHM iklim değişikliğinin etkilerinin "karmaşık ve çok yönlü" olduğunu da vurgulamıştır⁵.

AİHM, Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet ile Carême v Fransa davalarının kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davası da AİHM'de başarılı olan ilk iklim değişikliği davasıdır. Her üç davada da AİHM iklim değişikliğine ilişkin önemli konulara açıklık getirmiştir. Keza bu davalarda iklim değişikliği ile mücadelede devletlerin sera gazı emisyonu azaltım yükümlülüklerini yerine getirmediği ve böylece devletlerin emisyon azaltımında yetersiz olduğuna odaklanılmıştır. Nitekim AİHM bu kararlar çerçevesinde, devletlerin taraf oldukları uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemelerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamındaki hakları olumsuz etkileyebileceğini ve neticede AİHS'nin ihlali olarak

---

2022; Oğuz Sancakdar, "İklim Değişikliğinin Kamu Hizmeti, Sürdürülebilir Kalkınma ve Temel Haklara Etkilerinden Kesitler ve İklim Davaları", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 22, 2023.

² Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 110.

³ Human Rights Council, Human Rights and Climate Change, Resolution 7/23, 28 March 2008, s. 1; Human Rights Council, Resolution 10/4, Human Rights and Climate Change, 25 March 2009, s. 1; Human Rights Council, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Relationship between Climate Change and Human Rights, A/HRC/10/61, 15 January 2009; Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, A/HRC/31/52, 1 February 2016, para. 23; Human Rights Council, Human Rights and Climate Change, A/HRC/RES/41/21, 12 July 2019, s. 2; International Human Rights Instruments, Statement on Human Rights and Climate Change, HRI/2019/1, para. 3; Human Rights Council, Mandate of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights in the Context of Climate Change, A/HRC/RES/48/14, 13 October 2021; United Nations General Assembly, "The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment", A/76/L.75, 22 July 2022.

⁴ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 413.

⁵ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 410. AİHM'nin iklim değişikliği ile ilgili konuları ele alma yetkisi, Sözleşme'nin 19. maddesi ile kendisine verilen görevlerle sınırlıdır ve bu görevler, Sözleşme ve Protokollerinin taraf devletlerin yaptıkları anlaşmalara uymalarını sağlamayı içermektedir (Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 411).

değerlendirilebileceği sonucuna varmıştır. Bu doğrultuda da AİHM devletin sera gazı emisyon azaltım yükümlülüğünü yerine getirmemesinin AİHS'nin 8. maddesinin ihlali olduğuna yer vererek devletlerin pozitif yükümlülüklerinin kapsamını genişletmiştir.

İklim değişikliği gerek doğrudan ve dolaylı gerekse de potansiyel olarak herkesi etkileyebilmektedir. Böylece AİHS'ye başvurabilmek için mağdur statüsünün belirlenmesi iklim davalarında ayrı bir öneme sahiptir. İklim değişikliğinin özellikle çocuklar, kadınlar, yaşlılar gibi hassas grupta olanları etkileyeceği açıktır. Yine “nesiller arası adaleti sağlama” ve “gelecek nesiller üzerinde orantısız” bir yük yüklemek için AİHM'nin mağdur statüsünü madde 8 ve madde 2 kapsamında genişlettiği⁶ söylenebilir⁷. AİHM bu iklim davalarıyla nesiller arası adalet kavramına da ilk kez yer vermiştir. Ayrıca AİHM nesiller arası adalet paylaşımı temelinde mağdur statüsünü gelecek nesiller adına genişletmiştir.

Bu çalışmanın amacı AİHM'nin vermiş olduğu bu kararlar çerçevesinde iklim değişikliği davalarında ülke dışı yargı yetkisi, mağdur statüsü, derneklerin iklim davalarında temsilci olması, iklim değişikliğini önlemede devletlerin takdir marjı ve yükümlülükleri özellikle de pozitif yükümlülükleri hususları ele alınarak iklim değişikliğine ilişkin bu kararları detaylı bir şekilde incelemektir.

I. ÇEVRE DAVALARI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ DAVALARI

İklim değişikliği 9 Nisan 2024 tarihinden önce AİHM tarafından ele alınmamıştır. AİHM iklim değişikliği davalarında, daha önceden oluşturmuş olduğu çevre içtihadından kısmen faydalanmıştır. AİHM'ye göre iklim değişikliğinin gündeme getirdiği hukuki sorunlarla çevre içtihatları arasında önemli farklılıklar vardır. AİHM'nin çevre içtihadında zararın kaynağı ile zarardan etkilenen kişiler arasında bir bağ vardır ve zararın azaltılması için alınan önlemlerin tespiti mümkündür⁸. Ancak iklim değişikliğine geldiğimizde durumun bundan farklı olduğu görülecektir⁹. İlk olarak iklim

⁶ “İnsan hakları kurumları nezdinde iklim değişikliği dava(larının) başarısı, mağdur statüsüne getirilen yeni istisnalara ve başvurulan belirli haklara bağlı ol(duğunu göstermektedir)” (Verena Kahl, “A Human Right to Climate Protection – Necessary protection or human rights proliferation?”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 40(2), 2022, s. 162).

⁷ Aksi görüş için bkz Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion of Judge Eicke.

⁸ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 415.

⁹ Bkz Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet, App no: 39371/20, 2024,

değişikliğinin “*tek veya belirli bir zarar kaynağı yoktur*”¹⁰. Başka bir ifadeyle iklim değişikliğine tek bir kaynak neden olmaz. Aksine iklim değişikliğinin kaynağı çok karmaşıktır.

İkincisi karbondioksit (CO2) birincil sera gazı olup normal emisyonlarda tehlikeli değildir ve emisyonlar “*karmaşık bir etki zincirinin sonucu olarak zararlı sonuçlar doğurmaktadır*”¹¹. Üçüncüsü CO2 seviyelerinin küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine neden olmasıyla başlayan karmaşık ve öngörülemez bir etki zinciri vardır¹². Dördüncüsü sera gazı emisyonlarına sanayi, enerji, ulaşım, konut, inşaat ve tarım gibi alanlar neden olmaktadır ve bu emisyonları belirli faaliyetlerle sınırlamak mümkün değildir¹³. Her ne kadar uyum tedbirleri yerel eylemlere bağlı olsa da etkili azaltım önlemleri olmadan bu tedbirler tek başına yeterli değildir¹⁴. Bu doğrultuda beşincisi iklim değişikliği “*çok merkezli bir konu*” olmasından dolayı iklim değişikliğiyle mücadelede “*belirli yerel veya tek sektörlü önlemlerin alınması*” yeterli değildir¹⁵. İklim değişikliğiyle mücadele politikaları, mevcut ve gelecek nesiller açısından kaçınılmaz olarak sosyal uyum ve nesiller arası yük paylaşımı konularını kapsamaktadır¹⁶. Bu bağlamda AİHM “*iklim değişikliği özelinde, şu anda yaşayan, farklı nesiller ve gelecek nesiller açısından kuşaklar arası yük paylaşımının*” önemli olduğunu belirtmiştir¹⁷. Çünkü 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne (1992 BMİDÇS) taraf olan devletler hem mevcut hem de gelecek nesiller için iklim değişikliğini önlemek için taahhütte bulunmuştur¹⁸. O nedenle bu taahhüt, iklim değişikliğinin mevcut zararlı etkileri ile birlikte “*durumun aciliyeti ve iklim değişikliğinin yol açtığı geri dönülemez zarar riski ışığında değerlendirilmelidir*”¹⁹. AİHM’ye göre iklim değişikliğinin gelecek nesiller için ağır sonuçları olabilir ve bu da nesiller arası adalet paylaşımının siyasi karar alma süreçleriyle ilgilidir. Başka bir ifadeyle “*kısa vadeli çıkarlar ve kaygılar, sürdürülebilir politika*

---

para. 189.

¹⁰ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 416.

¹¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 416.

¹² Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 417.

¹³ Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 418.

¹⁴ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 418.

¹⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 419.

¹⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 419.

¹⁷ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 420.

¹⁸ Giriş kısmı ve madde 3.

¹⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 420.

oluşturma konusundaki acil ihtiyaçların önüne geçebilir” ve bu durum da riski ciddi hale getirip yargı denetiminin haklılığını ortaya çıkarır²⁰.

Son olarak iklim değişikliği ile mücadelede azaltım yükümlülüğü ve uyum önlemleri için “*gerekli politika ve tedbirler, ekonominin yapısı, coğrafi ve demografik koşullar ve diğer toplumsal koşullar gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak bir Devletten diğerine bir dereceye kadar farklılık gösterebilir*”²¹. Böylelikle iklim değişikliği çevre konusunda oluşturulan içtihadan farklı olarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer bir deyişle iklim değişikliğine ilişkin davalar çevreye ilişkin davalardan farklıdır. Sonuçta AİHM’de iklim değişikliği yeni bir dava kategorisi olarak ortaya çıkmıştır.

II. KÜRESEL ISINMAYI 2°C’NİN ALTINDA TUTMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Küresel sıcaklık artışı sera gazı emisyonlarının üçte ikisini oluşturan karbondioksitten kaynaklanmaktadır²². Bu CO₂ emisyonlarının çoğu insan kaynaklıdır ve insan kaynaklı iklim değişikliği dünyanın her yerinde hissedilmekte olup IPCC’nin Beşinci Değerlendirme Raporu’ndan günümüze kadar sıcak hava dalgaları, şiddetli yağışlar, kuraklıklar ve tropikal siklonlar gibi aşırı hava olaylarında gözlemlenen değişikliklerin insan faaliyetlerine atfedilebileceğine dair daha fazla kanıt vardır²³. 21. yüzyılın sonlarında ve sonrasında, kümülatif CO₂ emisyonları yoğunlukla küresel ortalama yüzey ısınmasını etkileyecektir ve CO₂ emisyonlarının durdurulması durumunda bile iklim değişikliğinin etkilerinin büyük çoğunluğu yüzyıllarca sürecektir²⁴.

2015 Paris Anlaşması taraf devletlere “*küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayileşme öncesindeki seviyeye göre 2°C’nin oldukça altında tutmak(la) ve sıcaklık artışını sanayileşme öncesi dönemdeki seviyelerin*

²⁰ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 420.

²¹ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 421.

²² Johannes Reich, “KlimaSeniorinnen and the Choice Between Imperfect Options: Incorporating International Climate Change Law to Maintain the ECHR’s Relevance Amid the Climate Crisis”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/klimasenioreninnen-and-the-choice-between-imperfect-options/>>, Erişim Tarihi 7 Haziran 2024.

²³ IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2021, s. 8.

²⁴ IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2013, s. 27.

1,5°C üzeri ile sınırlandırmak(la)'' yükümlü kılmıştır²⁵. Bu sınırlandırmalar ayrıca Glasgow İklim Paketi'nde da teyit edilmiştir. İnsan kaynaklı sera gazı emisyonlarının, tartışmasız bir şekilde küresel ısınmaya neden olduğu bir kez daha IPCC'nin raporunda kabul edilmiş ve küresel yüzey sıcaklığı 2011 ile 2020 yılları arasında 1850-1900 yıllarındaki sıcaklığının 1,1°C üzerine çıktığı tespit edilmiştir²⁶. Glasgow İklim Paketi ile belirtilen bu sınırlamaya farklı bir boyut kazandırılmıştır. Buna göre iklim değişikliğinin etkileri 1,5°C sıcaklık artışında 2°C'ye kıyasla çok daha düşük olacağı için sıcaklık artışını 1,5°C ile sınırlandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sınırlama Şarm El-Şeyh Uygulama Planı'nda (COP27) da onaylanmıştır²⁷. "İnsan kaynaklı küresel ısınmanın sınırlandırılması için net sıfır CO2 emisyonu gerekmektedir" ve "(e)k azaltım olmaksızın mevcut fosil yakıt altyapısından kaynaklanacak tahmini CO2 emisyonları, 1,5°C için kalan karbon bütçesini aşacaktır"²⁸.

IPCC'nin raporuna göre insan faaliyetleri nedeniyle küresel ısınma, sanayi öncesi seviyelerin yaklaşık 1°C üzerinde artmıştır ve küresel ısınma mevcut hızda artmaya devam ederse 2030- 2052 yılları arasında bu artış 1,5°C'ye ulaşabilir²⁹. Bu rapor uyarınca küresel ısınmadaki herhangi bir artış insan sağlığını olumsuz etkileyecektir. Isıya bağlı hastalık ve ölümler 2°C ile kıyaslandığında 1,5°C'de daha düşüktür³⁰. Keza sıtma gibi "bazı vektör kaynaklı hastalıklardan kaynaklanan risklerin ve sıcaklığa bağlı hastalık ve ölüm oranları da sıcaklıkların 1,5°C'den 2°C'ye çıkmasıyla birlikte" artabilecektir³¹. Bu çerçevede de sıcaklık artışının 1,5°C ve altı ile sınırlandırılmasında hastalık ve ölüm oranları 2°C ve üstü ile kıyaslandığında daha düşük olacaktır.

Küresel ısınmanın 1,5°C ile sınırlandırılabilmesi sera gazı emisyonlarının azaltılmasına bağlıdır. 2015 Paris Anlaşması kapsamındaki mevcut taahhütler (ulusal olarak belirlenmiş katkılar) doğrultusunda emisyonlar azaltılsa ve

²⁵ Madde 2. Resmî Gazete, Sayı: 31621 (Mükerrer), Karar Sayısı: 4618.

²⁶ IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2023, s. 4. Ayrıca bkz UNFCCC, Glasgow Climate Pact, Decision-/CP.26, 2021, s. 2.

²⁷ Bkz UNFCCC, Sharm el-Sheikh Implementation Plan, Decision-/CP.27, 2022.

²⁸ IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III, 2023, s. 19.

²⁹ IPCC, Global Warming of 1,5°C- Summary for Policymakers, Revised on January 2019, 2023, s. 4.

³⁰ IPCC, Global Warming of 1,5°C- Summary for Policymakers, s. 5.

³¹ IPCC, Global Warming of 1,5°C- Summary for Policymakers, s. 5.

hatta bu taahhütler 2030'dan sonra çeşitli önlemlerle desteklense bile küresel ısınmanın sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerine çıkması beklenmektedir³². Dolayısıyla net sıfır CO2 emisyonuna ulaşmak 15 yıldan daha az zaman alacak ve 2050 yılına kadar net sıfır CO2 emisyonuna ulaşırken küresel ısınmayı 1,5°C'de tutmak için CO2 dışı emisyonlarda, önemli kesintiler yapılması gerekmektedir³³. IPCC'nin Altıncı Değerlendirme Raporu'nda tüm emisyon senaryoları dikkate alındığında küresel sıcaklık artmaya devam ederek önümüzdeki on yıl içinde CO2 ve diğer sera gazı emisyonlarında önemli azaltımlar gerçekleştirilmediği takdirde, 21. yüzyılda küresel ısınmanın 1,5°C ve 2°C'yi aşacağına yer verilmiştir³⁴. “İnsan kaynaklı küresel ısınmanın belirli bir seviyede sınırlandırılması, diğer sera gazı emisyonlarında zorunlu (strong) azaltımlarla birlikte kümülatif CO2 emisyonlarının sınırlandırılmasını, en azından net sıfır CO2 emisyonuna ulaşılmasını gerektirir”³⁵. Toplam net antropojenik sera gazı emisyonları, 1850'den bu yana artmaya devam etmekte ve “2010-2019 döneminde ortalama yıllık sera gazı emisyonları önceki tüm on yıllardan daha yüksektir”³⁶.

Uluslararası Enerji Ajansına göre ise 2050 yılına kadar net sıfır emisyonuna ulaşılabilmesi için, tüm devletlerin enerji ve iklim politikalarını önemli ölçüde güçlendirip başarılı bir şekilde bu politikalarını uygulamaları gerekmektedir³⁷. Halihazırda, Dünya çapındaki tüm CO2 emisyonlarının yaklaşık %70'ini oluşturan net sıfır emisyonuna ulaşmayı taahhüt eden ülkeler olmasına rağmen taahhütlerin çoğu hala yakın vadeli politika ve tedbirlerle desteklenmemektedir³⁸. Bu taahhütler başarılı bir şekilde yerine getirilse bile 2050 yılında dünya çapında yaklaşık 22 milyar ton CO2 emisyonu olacak

³² IPCC, Global Warming of 1,5°C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1,5°C Above Pre-industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty, 2018, s. 95.

³³ IPCC, Global Warming of 1, 5°C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1,5°C Above Pre-industrial Levels, 2018, s. 95.

³⁴ IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021, s. 14.

³⁵ IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021, s. 27.

³⁶ IPCC, Climate Change 2022 Mitigation of Climate Change -Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Summary for Policymakers, 2023, s. 6.

³⁷ International Energy Agency, Net Zero by 2050, A Roadmap for the Global Energy Sector, Revised Version,

October 2021, s. 13.

³⁸ International Energy Agency, Net Zero by 2050, A Roadmap for the Global Energy Sector, s. 13.

ve böyle devam etmesi halinde 2100 yılında küresel sıcaklık yaklaşık 2,1°C artacaktır³⁹.

Küresel sıcaklık artışının 2°C'nin altında tutma hedefi bilimsel verilerde yer aldığı gibi aynı zamanda devletlerin taraf olduğu sözleşmelerde de yer almaktadır. Nitekim bahsedilen tüm bu hususlar dikkate alındığında küresel ısınma dengelenmediği sürece insanlar üzerindeki ciddi olumsuz etkilerinin devam edeceği görülmektedir. Bu bağlamda gerek ulusal gerekse de uluslararası alanda açılan iklim davalarının esası sıcaklık artışının 2°'nin altında tutulması gerektiği iddialarına dayanmaktadır.

III. MAĞDUR STATÜSÜ

AİHS madde 34 uyarınca AİHS'ye taraf devletlerden birinin Sözleşmeyi ihlal etmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş ve kişi grupları AİHM'ye başvuruda bulunabilir. AİHM'ye bir bireyin AİHS madde 34 kapsamında başvuruda bulunabilmesi için AİHS'nin ihlal edildiği iddiasından doğrudan etkilenmesi (doğrudan mağdur), dolaylı olarak etkilenmesi (dolaylı mağdurlar); veya potansiyel olarak etkilenmesi (potansiyel mağdurlar) gerekmektedir⁴⁰. *“Her halükârda, kişinin doğrudan, dolaylı ya da potansiyel mağdur⁴¹ olması halinde, başvuran ve iddia edilen ihlal nedeniyle maruz kaldığını düşündüğü zarar arasında bir illiyet bağının bulunması gerekmektedir.”*⁴². *Locus standi* meselesi ise yani mağdurların şikayetlerinin AİHM önünde temsili ile mağdur statüsünün birbirinden farklı

---

³⁹ International Energy Agency, Net Zero by 2050, A Roadmap for the Global Energy Sector, s. 13.

⁴⁰ Bkz Centre For Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu v Romanya, App no: 47848/08, 2014, para. 96-101; Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 463; Mansur Yalçın ve Diğerleri v Türkiye, App no: 21163/11, 2014, para. 40 (çeviri, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı tarafından yapılmıştır). Ayrıca bkz Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Temel Teorisine Giriş- Cilt 2*, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayıncılık, 2012, s. 61; Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, Güncellenmiş 5. Baskı, Ekin Yayınevi, 2023, s. 508-509; Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*, 5. Baskı, Ekin Yayınevi, 2023, s. 330-1.

⁴¹ İklim değişikliğinin insanlar üzerindeki olumsuz etkileri ve riskleri *“küresel ölçekte toplam sera gazı emisyonlarından kaynaklanmaktadır ve belirli bir yetki alanından kaynaklanan emisyonlar, zararın nedenlerinin yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır”* ve böylece bir ülkedeki devlet yetkililerinin eylemleri veya ihmalleri ile orada meydana gelen zarar veya potansiyel zarar arasındaki nedensellik *“daha zayıf ve daha dolaylıdır”* (Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 439).

⁴² Mansur Yalçın ve Diğerleri v Türkiye, para. 40 (Çeviri, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı tarafından yapılmıştır).

olduğu AİHM tarafından belirtilmiştir.

Doğrudan mağdur olduğunu iddia eden kişinin şikâyet konusu ihlalden “doğrudan etkilendiğini” gösterebilmesi gerekmektedir⁴³. Bu ise “*mutlaka başvuru konusunun şikâyet konusu eylem veya ihmâl nedeniyle kişisel olarak hedef alınması gerektiği anlamına gelmemekte*” ve burada önemli olan “*ihtilaf konusu davranışın kendisini şahsen ve doğrudan etkilemiş olması(dır)*”⁴⁴. Doğrudan mağdurun yakınlarının, doğrudan mağduru etkileyen konularda mahkemeye başvurusuyla ilgili olan hususlar ise dolaylı mağdura ilişkindir⁴⁵. AİHS’nin 34. maddesi hem iddia edilen ihlalin doğrudan mağduru veya mağdurlarıyla hem de ihlalin zarar vereceği veya ihlalin sona ermesinde geçerli ve kişisel çıkarı olan dolaylı mağdurlarla ilgilidir⁴⁶.

AİHM’nin içtihatları çerçevesinde iki tür potansiyel mağdurun söz konusu olduğunu görmekteyiz. İlki belirli bir genel yasama tedbirinden etkilendiğini iddia eden kişilerdir⁴⁷. İkincisi ise gelecekte herhangi bir zamanda AİHS’de yer alan haklarının etkilenebileceğini iddia eden kişilerdir⁴⁸. Böyle bir mağduriyet istisnai olup sadece şüphe veya varsayım yetersizdir ve “*başvuru sahibinin kendisini kişisel olarak etkileyen bir ihlalin gerçekleşme olasılığına dair makul ve ikna edici kanıtlar sunması*” gerekir⁴⁹. Potansiyel mağdur bazı durumlarda, şikâyet edilen genel tedbirden şu anda etkilenenleri, diğer durumlarda ise “*gelecekte bu tür bir tedbirden etkilenebileceklerini iddia edenleri*” kapsar ve “*(b)azı durumlarda, bu iki tür durum bir arada bulunabilir veya kolayca ayırt edilemeyebilir*”⁵⁰. Başvuru sahiplerinin, bir ihlalden kişisel olarak etkilenecekleri ihtimaline ilişkin makul ve ikna edici kanıt sunmaları gerekmekte ve sadece şüphe veya varsayım yeterli değildir⁵¹. Fakat AİHM’ye

⁴³ Centre For Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu v Romanya, para. 96; Lambert ve Diğerleri v Fransa, App no: 46043/14, 2015, para. 89; Aksu v Türkiye, App no: 4149/04 ve 41029/04, 2012, para. 51.

⁴⁴ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 466.

⁴⁵ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 467.

⁴⁶ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 468; Vallianatos ve Diğerleri v Yunanistan, App no: 29381/09 ve 32684/09, 2013, para. 47.

⁴⁷ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 469.

⁴⁸ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 470.

⁴⁹ Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v Türkiye, App no: 37857/14, 2021, para. 41; Centre For Legal Resources On Behalf of Valentin Câmpeanu v Romanya, para. 101; Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 470.

⁵⁰ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 471.

⁵¹ Centre For Legal Resources On Behalf of Valentin Câmpeanu v. Romanya, para.101; Monnat v İsviçre, para. 31-32.

göre “*bu kriter katı ve esnek olmayan bir şekilde uygulanmamalıdır*”⁵².

A. İklim Değişikliği Bağlamında Bireylerin Mağdur Statüsü

AİHM’ye göre, iklim değişikliğinin, özellikle daha savunmasız bazı gruplarda hastalık ve ölüm oranlarında artışa neden olduğuna ve iklim değişikliği ile mücadelede devletlerin kararlı adımlar atmaması durumunda geri dönüşü olmayan ve felaketle sonuçlanabilecek bir noktaya ilerleme riski taşıdığına dair ikna edici bilimsel kanıtlar mevcuttur⁵³. Devletler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini kabul etmiş olup ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları ve kendi kapasiteleri doğrultusunda gerek sera gazı emisyonlarını azaltmak için gerekli azaltım tedbirlerini gerekse de iklim değişikliğine uyumu sağlamak ve etkilerini azaltmak için uyum tedbirlerini almayı taahhüt etmiştir⁵⁴. Bu ise devletlerin “*eylemleri veya ihmalleri... ile bireyleri etkileyen zarar arasında hukuken ilgili bir nedensellik ilişkisinin var olabileceğini göstermektedir*”⁵⁵.

İklim değişikliğinden tüm insanlar bir dereceye kadar doğrudan etkilenebilir ya da doğrudan etkilenme riskiyle karşı karşıya kalabilir veya potansiyel olarak çok sayıda kişi bu temelde AİHS kapsamında mağdur oldukları iddiasında bulunabilir⁵⁶. AİHM, iklim değişikliği nedeniyle AİHS çerçevesinde mağdur olunabilmesi için iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının veya risklerinin belirli bir düzeye ulaşması ve ciddiyeti gibi ayırt edici kriterlere dayanarak bu kişilerin bireysel korunma ihtiyaçlarının acil olup olmadığını ele almaktadır⁵⁷. AİHM’ye göre, AİHS kapsamında iklim değişikliğinden dolayı bir kimsenin mağdur olabilmesi için kişinin devletin eylemlerinden veya ihmallerinden dolayı “*kişisel olarak ve doğrudan*” etkilenmesi gerekmektedir⁵⁸. Başvurucunun kişisel ve doğrudan etkilenip etkilenmediğini tespit için de AİHM iki temel ilke kabul etmiştir. Bunlar:

“(a) başvuru sahibinin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine yüksek yoğunlukta maruz kalması gerekir; yani başvuru sahibini etkileyen hükümet

---

⁵² Aksu v Türkiye, para. 51; Bkz. Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 460.

⁵³ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 478.

⁵⁴ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 478.

⁵⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 478.

⁵⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 483.

⁵⁷ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 486.

⁵⁸ Bkz. Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 487, 527.

eyleminin veya ihmalinin olumsuz sonuçlarının (riskinin) düzeyi ve ciddiyeti önemli olmalıdır ve (b) zararın azaltılmasına yönelik makul önlemlerin bulunmaması veya yetersiz olması nedeniyle, başvuru sahibinin bireysel korunmasının sağlanmasına yönelik acil bir ihtiyacın olması gerekir”⁵⁹.

Bu kriterleri sağlama eşiği yüksektir ve bu kriterlere ek olarak AİHM başvuranın AİHS çerçevesindeki şikâyetinin niteliği ve kapsamı, “iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin zaman içindeki gerçekliği/uzaklığı ve/veya olasılığı, başvuru sahibinin yaşamı, sağlığı veya refahı üzerindeki spesifik etkisi, zararlı etkilerin büyüklüğü ve süresi, riskin kapsamı (yerel veya genel) ve başvuru sahibinin hassasiyetinin niteliği” gibi hususları da dikkate alacağına yer vermiştir⁶⁰.

B. Derneklerin Temsilci Olması

Dernekler özel hukuk tüzel kişileri kapsamında olup kendi adlarına başvuru yapabilirler. Fakat dernekler özel ve aile hayatı gibi AİHS’de güvence altına alınan haklardan dolayı doğrudan mağdur olamazlar.

“(B)ir derneğin Sözleşme’nin ihlal edildiği iddiasının doğrudan mağduru olarak değerlendirilememesinin iki temel nedeni vardır. İlk neden, Sözleşme sistemi altında actio popularis’in yasaklanmasıdır; bu, bir başvurucunun, itiraz edilen tedbir veya eylem kendisini doğrudan etkilemiyorsa, kamu menfaati veya genel menfaat için bir talepte bulunamayacağı anlamına gelir... İkinci neden ise söz konusu Sözleşme hakkının niteliği ve başvuran dernek tarafından kullanılma şekli ile ilgilidir. Sözleşme’nin 2., 3. ve 5. maddelerinde yer alan haklar gibi bazı haklar, doğaları gereği, bir dernek tarafından değil, yalnızca dernek üyeleri tarafından kullanılabilir... Asselbourg ve Diğerleri davasında ... Mahkeme, başvuran derneğe mağdur statüsü vermeyi reddederken, başvuran derneğin, örneğin bir avukatın müvekkilini temsil ettiği gibi, yalnızca üyelerinin veya çalışanlarının temsilcisi olarak hareket edebileceğini, ancak kendisinin 8. maddenin ihlalinin mağduru olduğunu iddia edemeyeceğini belirtmiştir”⁶¹.

AİHM önüne gelen Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri davasında bir dernek iklim değişikliği nedeniyle hem AİHS madde 8’in hem

⁵⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 487, 527.

⁶⁰ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 488, 527.

⁶¹ Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v Türkiye, para. 41.

de madde 6'nın ihlali sebebiyle başvuruda bulunmuştur. Bu çerçevede AİHM, bir derneğin sadece gerçek kişilerin şikâyetinde bulunacağı sağlık gibi konularda 8. maddenin ihlal edildiğini ileri süremeyeceğini belirtmiştir⁶². Ancak AİHM derneklerin iklim değişikliği nedeniyle temsilci olabileceklerini çeşitli gerekçelerle kabul etmiştir. Birincisi, AİHM derneklerin belirli bir hareket yetkisi olmaksızın mağdurları adına doğrudan başvuru yapılabileceğini ve hatta mağdur hayattayken kendi başına şikâyetinde bulunabileceği durumlarda bile bazı özel hususlarda derneklerin doğrudan başvuruda bulunma veya başvuruları takip etme yetkisi olduğunu kabul etmiştir⁶³. İkincisi, çağdaş toplumlarda, son derece karmaşık idari kararlarla karşı karşıya kalan vatandaşların dernekler gibi kolektif yapılara başvurması kendi özel çıkarlarını etkili bir şekilde savunmalarının yollarından biridir ve bazen de tek yoludur⁶⁴. Üçüncüsü, çoğu Avrupa ülkesinin kanunları derneklere, üyelerinin çıkarlarını korumak amacıyla *“dava açma yetkisi tanımaktadır”*⁶⁵. Bu durum özellikle *“küresel ve karmaşık bir olgu olan iklim değişikliği bağlamında geçerlidir”* ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri herhangi bir bireyi veya birey grubunu etkilemez, iklim değişikliği *“insanlığın ortak kaygısıdır”*⁶⁶. Dördüncüsü AİHM'ye göre *“iklim değişikliğinin etkileri ve riskleri ile ilgili nesiller arası adalet hususu göz önünde bulundurulduğunda, iklim değişikliğinin etkilerinden en çok etkilenecek olan toplum üyelerinin belirgin bir temsil dezavantajına sahip(tir)”*⁶⁷. Böylece dernekler veya diğer çıkar grupları aracılığıyla bu kolektif eylem, *“temsili açıdan belirgin bir dezavantaja sahip olanların sesinin duyulabileceği ve ilgili karar alma süreçlerini etkilemeye çalışabilecekleri yegâne araçlardan biri olabilir”*⁶⁸. Dahası AİHM, derneklerin temsil konusunda uluslararası düzenlemelerin önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Çevre sorunları söz konusu olduğunda bireylerin haklarının korunmasında dernekler gibi kollektif kuruluşlara

---

⁶² Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 473.

⁶³ Bkz para.475-477. Ayrıca bkz Centre For Legal Resources On Behalf of Valentin Câmpeanu v Romanya; Association For The Defence Of Human Rights in Romania – Helsinki Committee On Behalf Of Ionel Garcea v Romanya, App no: 2959/11, 2015.

⁶⁴ Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri v İspanya, App no: 62543/00, 2004, para. 38.

⁶⁵ Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri v İspanya, para. 38.

⁶⁶ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 489. 1992 BMİDÇS'de, 2015 Paris Anlaşması'nda, Glasgow İklim Paketi'nde, Şarm El-Şeyh Uygulama Planı'nda (UNFCCC, Sharm el-Sheikh Implementation Plan, Decision-/CP.27, 2022) iklim değişikliğinin ve olumsuz etkilerinin “insanlığın ortak kaygısı” olduğuna yer verilmiştir.

⁶⁷ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 484.

⁶⁸ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 489.

başvurmanın önemli olduğu 1998 Aarhus Sözleşmesi'nde de görülmektedir⁶⁹. 1998 Aarhus Sözleşmesi, “*her insanın kendi sağlığı ve refahı için yeterli bir çevrede yaşama hakkına ve hem bireysel olarak hem de başkalarıyla birlikte, çevreyi şimdiki ve gelecek nesillerin yararı için koruma ve geliştirme görevine sahip olduğunu*” kabul eder⁷⁰. Bir dernek gerçek kişilere özgü olan sağlık sorunlarına ve iklim değişikliğiyle ilgili konulara bağlı başvuruda bulunamaz ve bu durum, doğası gereği AİHS'nin 2. ve/veya 8. maddeleri kapsamında bir derneğe mağdur statüsü verilmesi olasılığını sınırlamaktadır⁷¹. Ancak dernekler çağdaş toplumlarda iklim değişikliğine ilişkin konularda etkilenen kişiler adına dava açmakta ve iklim davalarına müdahil olmaktadır⁷². Böylece dernekler gittikçe önemi artan kuruluşlar haline gelmiştir.

Son olarak AİHM Asselbourg ve Diğerleri ve Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği kararlarında belirttiği gibi bir dernek AİHS'nin ihlal edildiğini iddia edemez fakat temsilci olabilir⁷³. İklim değişikliğinin küresel bir sorun olarak özel doğası ve nesiller arası adalet ihtiyacı, iklim değişikliği davalarında derneklerin AİHM'de temsilci olabilmesini gerektirmektedir ve iklim değişikliğini ve bunun insan hakları üzerindeki ciddi etkileri de dahil olmak üzere geri döndürülemez sonuçlarını ele almanın aciliyeti göz önüne alındığında, devletler yalnızca halihazırda iklim değişikliğinden etkilenen bireylerin değil, aynı zamanda hakları gelecekte ciddi şekilde etkilenebilecek olanların haklarını da korumak için uygun önlemleri almalıdır⁷⁴. Bu nedenle, yalnızca bireysel davalara dayanmak yerine, derneklerin iklim değişikliğinden etkilenenlerin haklarının korunması amacıyla hukuki işlem başlatmalarına izin verilmesi önem arz etmektedir⁷⁵.

Bir derneğin, bireyleri iklim değişikliğinin insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerine karşı koruyabilmesi ve yeterli önlemleri almadığı iddiasıyla taraf devletlere karşı AİHM'ye başvuruda bulunabilmesi için belli koşulları sağlaması gerekmektedir⁷⁶. Söz konusu dernek:

⁶⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 490.

⁷⁰ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998, Giriş.

⁷¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 496.

⁷² Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 497.

⁷³ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 498.

⁷⁴ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 499.

⁷⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 499.

⁷⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 502.

“(a) ilgili yargı bölgesinde yasal olarak kurulmuş veya orada faaliyet gösterme yetkisine sahip olmalıdır; (b) üyelerinin veya ilgili yargı alanındaki diğer etkilenen bireylerin insan haklarının savunulmasında, ister iklim değişikliğinden kaynaklanan tehditlere karşı bu hakların korunmasına yönelik toplu eylemlerle sınırlı olsun isterse bu eylemleri de kapsasın, hukuki hedeflerine uygun olarak özel bir amaç güttüğünü gösterebilmelidir; ve (c) Sözleşme kapsamında korunduğu üzere, iklim değişikliğinin yaşamları, sağlıkları veya refahları üzerindeki belirli tehditlerine veya olumsuz etkilerine maruz kalan üyeleri veya yargı yetkisi dahilindeki diğer etkilenen bireyler adına hareket etmek için gerçekten nitelikli olduğunu ve temsilci olarak kabul edilebileceğini gösterebilmelidir”⁷⁷.

Bu doğrultuda AİHM, gelecek nesillerin zarar görmemesini sağlamak amacıyla, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz'in kâr amacı gütmeyen dernek olduğunu belirtmiş ve derneğe hukuki statü verilmesini kısmen haklı bulmuştur⁷⁸. AİHM, AİHS madde 34 kapsamında hem mağdur statüsü hem de temsil edilebilmeye ilişkin yerleşik kuralına istisna tanımıştır ve AİHM'ye göre eğer böyle derneklere temsil yetkisi verilmezse gelecek nesiller ağır yük altına girmiş olacaktır. Bu sebeple de AİHM gelecek nesillerin korunması için derneğe temsil yetkisinin verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

IV. ÜLKE DIŞI YARGI YETKİSİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet davasında iklim değişikliği davalarının ülke dışı yargı yetkisi kapsamında ele alınıp alınamayacağı değerlendirilmiştir. Eylül 2020'de altı Portekizli genç AİHS'nin 2., 8. ve 14. maddeleri çerçevesinde haklarının ihlalleri iddiasıyla, iklim değişikliği konusunda yeterli önlem almadıkları için 33 ülkeye karşı AİHM'de dava açmıştır. Başvurucular 33 devletten herhangi birinin ulusal hukukuna başvurmadan doğrudan AİHM'ye şikâyetle bulunmuşlardır. Başvuranların tümü Portekiz'de ikamet etmekte olup Portekiz'in yargı yetkisi altındadırlar.

Başvuranlar Portekiz dışındaki diğer davalı devletlerin yargı yetkisinin, ülke dışı yargı yetkisi temelinde kurulabileceğini iddia etmişlerdir. AİHS madde 1 uyarınca AİHS'ye taraf olan her devlet Sözleşme kapsamındaki hak

⁷⁷ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 502.

⁷⁸ Bkz Anaïs Brucher ve Antoine De Spiegeleir, “The European Court of Human Rights’ April 9 Climate Rulings and the Future (Thereof)”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/the-european-court-of-human-rights-april-9-climate-rulings-and-the-future-thereof/>>, Erişim Tarihi 6 Haziran 2024.

ve özgürlüklerden, yargı yetkisi altındaki herkes tarafından kullanılmasını garanti edecektir. AİHM yargı yetkisini sadece taraf devletlerin toprakları ile sınırlamamıştır ve gerekli koşulların sağlanması halinde AİHS'ye taraf devletlerin ülke dışı yargı yetkisinin olabileceğini kabul etmektedir. AİHM iklim değişikliğinin ülke dışı yargı yetkisi kapsamında değerlendirilebilmesi için öncelikle geliştirmiş olduğu içtihatlar doğrultusunda bir değerlendirme yapmıştır.

İlk olarak AİHM, bir devletin bir alan üzerinde etkin kontrolünün olup olmadığını değerlendirmiştir. Bu kural çerçevesinde Duarte Agostinho ve Diğerleri davasında herhangi bir devletin bir alan üzerinde etkin kontrol sağladığına ilişkin iddia yoktur. İkinci olarak AİHM, “(d)evlet ajanı otoritesi ve kontrolü” kriterini ele almıştır. AİHM'nin içtihatları uyarınca belirli koşullar altında, bir devletin kendi toprakları dışında faaliyet gösteren görevlileri tarafından güç kullanılması durumunda, ilgili kişinin faaliyeti devletin AİHS'nin 1. maddesindeki yargı yetkisi kapsamında değerlendirilmesini mümkün kılabilir ve bu kural, bir kişinin yurt dışındaki devlet görevlileri tarafından gözetim altına alınması durumunda da geçerlidir⁷⁹. Ayrıca, bir devletin sınırları dışında faaliyet gösteren görevlilerinin binalarda, uçaklarda veya gemilerde alıkonulan kişiler üzerinde güç ve fiziksel kontrol uyguladığı durumlarda, ülke dışı yargı yetkisi vardır⁸⁰. Nitekim “(d)evlet ajanı otoritesi ve kontrolü” kriterinin uygulanabilmesi için bir devlet, mağdur olduğu iddia edilen kişi üzerinde bir tür otorite veya kontrol sağlamış olmalıdır; ancak Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet davasında davalı devletlerden herhangi birisinin, AİHS'nin 1. maddesine ilişkin içtihat kapsamında başvurular üzerinde otoritesi veya kontrolü söz konusu değildir⁸¹. Neticede, bu temelde de yargı yetkisi kurulamaz.

Üçüncü olarak AİHM, bu davada AİHS'nin 2. maddesi kapsamındaki usul yükümlülüğüne ilişkin yargı yetkisi bağlantısının olup olmadığını değerlendirmiştir. AİHM, AİHS'nin 2. maddesi çerçevesindeki usuli yükümlülüklerin ortaya çıktığı söylenen taraf devletin toprakları dışında bir ölümün meydana gelmesi halinde, AİHS'nin 2. maddesi kapsamındaki etkin soruşturmanın yürütülmesine ilişkin usul yükümlülüğü, bu maddeden kaynaklanan ayrılabilir bir yükümlülük olarak kabul edilebilecek ve ayrı ve

⁷⁹ Al-Skeini ve Diğerleri v Birleşik Krallık, App no: 55721/07, 2011, para. 136.

⁸⁰ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz, para. 105.

⁸¹ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz, para. 182.

bağımsız bir yükümlülüğe dönüşebilecektir⁸². Bir sözleşmecî devlet, yargı yetkisi dışında meydana gelen bir ölümle ilgili olarak ulusal hukuku uyarınca cezai soruşturma veya yargılamaları başlatması halinde, AİHM'de dava açan mağdurun yakınları arasında yargısal bir bağ kurmak için yeterli olabilir⁸³. Eğer böyle bir soruşturma veya işlem söz konusu değilse, bu durumda da 2. madde kapsamındaki soruşturma usul yükümlülüğü ile ilgili olarak yargı yetkisi bağlantısının varlığını tetikleyen özel unsurların olup olmadığına bakılır; fakat bu tür unsurlar her bir davanın kendine özgü koşullarına bağlı olarak değerlendirilecektir⁸⁴. Mevcut davada bu kapsamda bir değerlendirme yapabilmek için ilgili devletlerin ulusal hukuklarda açılmış bir dava yoktur ve bu çerçevede davalı devletlerin yargı yetkisi tesis edilemez⁸⁵.

Son olarak AİHM davalı devletlerin yargı yetkisini belirlemeye yönelik ilgili “*özel unsurların*” yani istisnai koşulların bulunup bulunmadığını değerlendirmiştir. Ulusal düzeyde alınan kararların yurt dışında ikamet eden kişilerin durumu üzerinde etkili olması, tek başına, söz konusu devletin sınırları dışındaki kişiler üzerinde yargı yetkisini tesis etmez⁸⁶. AİHS'nin ülke dışı yargı yetkisinin uygulanabilmesi için istisnai koşulların varlığı tespit edilmelidir. Ancak AİHM'ye göre mevcut davada herhangi bir istisnai koşul söz konusu değildir ve bu dava ülke dışı yargı yetkisinin tespitine yol açan koşulların hiçbirini sağlamamaktadır⁸⁷. Neticede, ülkesel yargı yetkisine sahip olan Portekiz dışında davalı devletlerin ülke dışı yargı yetkisini tesis etmek için hiçbir dayanak yoktur⁸⁸.

AİHM Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet kararında, ülke dışı yargı yetkisine ilişkin içtihatların davada uygulanabilir olmadığı sonucuna varmıştır. İklim değişikliğinin günümüzün en önemli sorunlarından biri olması nedeniyle de ülke dışı yargı yetkisinin iklim değişikliği bakımından genişletilip genişletilemeyeceğini de ele almıştır. Bu bakımdan da AİHM aşağıdaki tespitleri yapmıştır.

Devletler, kendi topraklarında sera gazı emisyonlarına neden olan

---

⁸² Ukrayna ve Hollanda v Rusya, App no: 8019/16, 43800/14 ve 28525/20, 2022, para. 573.

⁸³ Ukrayna ve Hollanda v Rusya, para. 574; Bkz Güzelyurtlu ve Diğerleri v Kıbrıs ve Türkiye, App no: 36925/07, 2017, para. 188.

⁸⁴ Ukrayna ve Hollanda v Rusya, para. 575.

⁸⁵ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devle, para. 183.

⁸⁶ M.N. ve Diğerleri v Belçika, App no: 3599/18, 2020, para. 112.

⁸⁷ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 185, 187.

⁸⁸ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 185.

hem kamusal hem de özel faaliyetler konusunda nihai yetkiye sahiptir⁸⁹. Bu doğrultuda devletler başta 2015 Paris Anlaşması'nda belirtilenler olmak üzere, ulusal politikaları, yasaları ve Paris Anlaşması kapsamındaki ulusal olarak belirlenmiş katkıları çerçevesinde uluslararası hukuk taahhütlerinde bulunmuşlardır⁹⁰.

İklim değişikliği karmaşık ve çok yönlü olmasına rağmen bir devletin topraklarında sera gazı emisyonu üreten kamusal ve özel faaliyetler ile o devletin yetki alanı dışında kalan kişilerin hakları ve refahı üzerindeki olumsuz etkileri arasında nedensellik bağı vardır⁹¹. İklim değişikliği küresel bir olgu olması ve küresel zorluklara neden olmasından dolayı her devletin kendi payına düşen sorumluluğu vardır ve devletler uygun çözümü bulma konusunda söz hakkına sahiptir⁹². İklim değişikliği insanlık için varoluşsal nitelik taşıdığı için diğer neden-sonuç durumlarından farklıdır⁹³. Dünya çapında net sıfır doğal karbon yutakları ile telafi edilebilecek olandan daha fazla fosil yakıtın çıkarılması veya yakılması, atmosferdeki sera gazı emisyonlarını artırarak iklim değişikliğinin küresel ölçekteki etkilerini şiddetlendirecektir⁹⁴. Fakat tüm bu hususlar AİHM'nin ülke dışı yargı yetkisini genişletmek için gerekçe olamaz⁹⁵. *“Başvuranların Sözleşmedeki menfaatleri üzerindeki kontrol”* testine dayanmalarına ilişkin olarak, AİHM'nin içtihadı uyarınca, AİHS'nin 1. maddesindeki ülke dışı yargı yetkisi, *“bireyin menfaatlerinden ziyade birey üzerinde kontrolü(nü) gerektirmektedir”*⁹⁶. *“Devlet görevlileri tarafından kasıtlı olarak yaşamdan yoksun bırakılmaya ilişkin 2. madde kapsamındaki özel içtihadı bir kenara bırakılırsa,” “(s)özleşme menfaatleri üzerinde kontrol”* gibi bir kriterin ülke dışı yargı yetkisi için bir temel oluşturduğuna dair AİHM'nin bir içtihadı söz konusu olmayıp AİHM, 1. maddenin ülke dışı yargı yetkisi kapsamında radikal bir şekilde genişletilmesi gerektiğini düşünmemektedir⁹⁷. Bir devletin, bireyin menfaati üzerindeki kontrolüne dayanan ülke dışı yargı yetkisinin tesis edilmesi, AİHS'nin kapsamının

⁸⁹ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 192.

⁹⁰ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 192.

⁹¹ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 193.

⁹² Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 193.

⁹³ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 194.

⁹⁴ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 194.

⁹⁵ Duarte Agostinho ve Diğerleri, para. 195.

⁹⁶ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve Diğerleri, para. 205.

⁹⁷ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 205.

belirlenmesinde öngörülemezliğe neden olabilecektir⁹⁸. İklim değişikliğinin etkilerinin küresel ve çok yönlü olması da bu yaklaşımın benimsenmesi halinde, potansiyel olarak iklim değişikliğinden etkilenen herkesi AİHS'ye taraf herhangi bir sözleşmecî devletin yargı yetkisine tabi tutabilir ve böyle bir yorumun AİHS çerçevesinde kabulü mümkün değildir⁹⁹. Başvuranların iddialarının kabul edilmesi, hem devletlerin AİHS uyarınca dünyanın hemen her yerindeki bireylerin refahını sağlama yükümlülüklerinin hem de AİHS kapsamındaki ülke dışı yargı yetkisinin de sınırsız olacağı anlamına gelecek olup bu da AİHS'yi dünya çapında bir iklim değişikliği anlaşması haline gelecektir¹⁰⁰. Neticede AİHM, başvuruların önerdiği şekilde AİHS'nin kapsamının genişletilmeyeceği sonucuna varmıştır¹⁰¹.

İklim değişikliği ile mücadelede sera gazı emisyonlarının kaynağında azaltılması esas olarak bölgesel yargı yetkisinin uygulanması ile mümkün iken sera gazı emisyonlarının yol açtığı zararlı sonuçlar ise karmaşıktır ve zaman ve yer açısından daha öngörülemez bir etkiler zincirinin sonucunda meydana gelmektedir ve *"bu da yurt dışındaki emisyonların olumsuz etkisine ilişkin ilgili katkılarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır"*¹⁰². Başka bir deyişle, sera gazı emisyonlarının sınırı aşan etkisinin olması ve iklim sisteminin küresel olarak paylaşılması, sera gazı emisyonlarının yarattığı risk ve zararın sınır tanımadığı anlamına gelir¹⁰³. Bu, bir devletin zarar gören veya tehlike altındaki insanlar üzerinde herhangi bir kontrolü olmasa da kendi topraklarında meydana gelen faaliyetlerden kaynaklanan risk veya zararın "kaynağı" üzerinde etkili bir kontrole sahip olduğunu ifade eder¹⁰⁴. Bunun aksine başvurular tarafından talep edilen ülke dışı yargı yetkisinin kapsamı, gerçekte tanımlanabilir herhangi bir sınırdan yoksundur. Bu bağlamda AİHM, Portekiz¹⁰⁵ dışındaki diğer devletler bakımından yargı yetkisi tesis edilemediği için bu devletlere

⁹⁸ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 206, 208.

⁹⁹ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 206, 208.

¹⁰⁰ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 208.

¹⁰¹ Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 diğer devlet, para. 208.

¹⁰² Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve Diğerleri, para. 207.

¹⁰³ Bkz Armando Rocha, "States' Extraterritorial Jurisdiction for Climate-Related Impacts", *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/states-extraterritorial-jurisdiction-for-climate-related-impacts/>>, Erişim Tarihi 6 Haziran 2024.

¹⁰⁴ Rocha.

¹⁰⁵ Başvuranlar Portekiz'de herhangi bir iç hukuk yoluna başvurmamışlardır. AİHM'ye göre dava bir bütün olarak dikkate alındığında iç hukuk yollarından muaf tutulmasını gerektirecek bir neden yoktur ve bu sebeple AİHM de iç hukuk yollarının tüketilmemesinden dolayı başvuruyu kabul edilmez bulmuştur (Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet, para. 226, 227).

karşı şikayetlerin kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Diğer bir deyişle zararın kaynağı üzerindeki kontrol derecelerine bakılmaksızın, mağdur üzerinde etkili bir kontrole sahip olmayan devletler, AİHS'nin 1. maddesinin amaçları açısından ülke dışı yargı yetkisine sahip değildir¹⁰⁶.

V. TAKDİR MARJI

AİHM, iklim değişikliği ile mücadelede devletlerin gerekli amaçların ve hedeflerin belirlenmesinde daha düşük bir takdir marjına sahip olduklarını tespit etmiştir. Zira iklim değişikliği tehdidinin niteliği ve ciddiyeti ve sözleşme taraflarının karbon nötrlüğüne ulaşma yönündeki kabul edilmiş taahhütleri dikkate alındığında sera gazı emisyonu azaltım hedefleri yoluyla iklim değişikliğinin korunacağına dair genel bir mutabakat vardır¹⁰⁷. Araç seçimleri konusunda ise devletlerin, öncelikleri ve kaynakları ışığında “uluslararası alanda belirlenmiş hedef ve taahhütlere ulaşmak için benimsenen operasyonel tercihler ve politikalar da dahil olmak üzere...geniş bir takdir marjı” vardır¹⁰⁸. Başka bir deyişle iklim değişikliği ile mücadelede alınacak önlemler ve bunların uygulanması bakımından taraf devletlerin geniş bir takdir marjı vardır. Tam olarak ne yapılması gerektiği AİHM'nin görevi olmamakla birlikte “(h)ükümetin soruna gerekli özeni göstererek yaklaşıp yaklaşmadığını ve çatışan tüm menfaatleri dikkate alıp almadığını değerlendirmek kesinlikle” mahkemenin yetkisindedir¹⁰⁹. AİHM, AİHS'nin 8. maddesi kapsamında incelenen çevre davalarında yerel karar alma sürecini düzenli olarak gözden geçirerek bireyin usuli güvencelere erişiminin, davalı devletin takdir marjı dahilinde kalıp kalmadığının belirlenmesinde özellikle önemli olacağını vurgulamıştır ve bu çerçevede ilkelere yer vermiştir¹¹⁰. Neticede AİHM iklim değişikliği ile mücadelede devletin takdir marjını aşmış olduğunu tespit etmek için beş aşamalı bir test geliştirmiştir:

“(a) ulusal ve/veya küresel iklim değişikliği azaltım taahhütlerine ilişkin genel hedef doğrultusunda, karbon nötrlüğüne ve aynı zaman dilimi için kalan genel karbon bütçesine¹¹¹ ulaşmak amacıyla bir hedef zamanı

¹⁰⁶ Bkz Rocha.

¹⁰⁷ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 543.

¹⁰⁸ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 543.

¹⁰⁹ Kotov ve Diğerleri v Rusya, App no: 6142/18 and 13 others, 2022, para. 134; Fadeyeva v Rusya, App no:55723/00, 2005, para. 128; Mileva ve Diğerleri v Bulgaristan, App no: 43449/02 ve 21475/04, 2010, para. 98.

¹¹⁰ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 539.

¹¹¹ Uluslararası iklim hukuku kapsamında karbon bütçeleri iki anlamda kullanılmakta olup ilki,

çizelgesi veya gelecekteki sera gazı emisyonlarının ölçümü için eşdeğer başka bir yöntem belirleyen genel tedbirleri kabul etmek;(b) *Prensip olarak, ulusal politikalarda üstlenilen ilgili zaman dilimleri içerisinde genel ulusal sera gazı azaltım hedeflerini karşılama kapasitesine sahip olduğu düşünülen ara sera gazı emisyon azaltım hedeflerini ve yollarını (sektöre veya diğer ilgili metodolojilere göre) belirlemek;* (c) *ilgili sera gazı azaltım hedeflerine gerektiği gibi uyup uymadıklarını veya uyma sürecinde olup olmadıklarını gösteren kanıtlar sunmak;* (d) *ilgili sera gazı azaltım hedeflerini gerekli özeni göstererek ve mevcut en iyi kanıtlara dayanarak güncel tutmak;* ve (e) *ilgili mevzuatı ve tedbirleri tasarlarlarken ve uygularken zamanında, uygun ve tutarlı bir şekilde hareket etmek*"¹¹².

Genel olarak, AİHM'nin taraf devletlerin yukarıda belirtilen koşulları yerine getirip getirmediğine ilişkin değerlendirmesi kapsamlı olacaktır¹¹³. Diğer bir ifadeyle belirli bir alandaki eksiklik tek başına her zaman devletin takdir marjını aştığı anlamına gelmeyecektir¹¹⁴. AİHM karar verme sürecinin yeterli olup olmadığını, bu süreç boyunca bireylerin görüşlerinin ve sürece katılımlarının ne derecede dikkate alındığını, bu sürecin yetkililer tarafından çatışan çeşitli çıkarlar arasında adil bir denge kurulmasını sağlayıp sağlamadığını, halkın maruz kaldığı riskleri değerlendirebilmek için bilgiye erişimin mümkün olup olmadığını da göz önünde bulunduracaktır¹¹⁵.

"bir devletin belirlediği iklim hedeflerini karşılamak için sera gazı emisyonlarının aşağıya çekilmesi gereken bir üst sınır veya maksimum seviye(nin)" basitçe belirlenebilmesini ifade ederken diğeri ise daha tartışmalı seçenek olan Paris Anlaşması'nda ortaya konulan 1,5 °C sıcaklık hedefine ulaşmak için dünyanın bir bütün olarak atmosfere ne kadar karbon salınabileceğini gösteren küresel bir karbon bütçesinin oluşturması ve bu bütçenin devletler arasında "adil paylar" şeklinde paylaşılması anlamına gelir (Chris Hilson, "The Meaning of Carbon Budget within a Wide Margin of Appreciation: The ECtHR's KlimaSeniorinnen Judgment", *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/the-meaning-of-carbon-budget-within-a-wide-margin-of-appreciation/>>, Erişim Tarihi 8 Haziran 2024).

¹¹² Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 550. AİHM devletlerin "kalan genel karbon bütçesini" veya "gelecekteki sera gazı emisyonlarının miktarının belirlenmesine yönelik başka bir eşdeğer yöntemi belirtmeleri" gerektiğine karar vermiştir (Patrick Abel, "Mixed Signals for Domestic Climate Law: The Climate Rulings of the European Court of Human Rights", *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/mixed-signals-for-domestic-climate-law/>>, Erişim Tarihi 7 Haziran 2024).

¹¹³ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 551.

¹¹⁴ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 551.

¹¹⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 539.

VI. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER KAPSAMINDA DEVLETLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A. Uluslararası Sözleşmelerden Doğan Yükümlülükler

AİHM, AİHS'nin 8. maddesi çerçevesinde pozitif yükümlülükleri belirlerken devletlerin 1992 BMİDÇS, 2015 Paris Anlaşması gibi uluslararası andlaşmalardan kaynaklanan hedeflerini ve yükümlülüklerini de dikkate alarak bir sonuca ulaşmıştır. Bu bakımdan pozitif yükümlülüklerin belirlenmesinde devletlerin taraf olduğu uluslararası iklim değişikliğine ilişkin düzenlemeler önemli rol oynamıştır.

1. Genel Olarak

İklim değişikliği ile mücadelede devletler Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde çeşitli sözleşmelere taraf olmuşlardır. Bu bağlamda iklim değişikliği ile mücadelede küresel ölçekli ilk sözleşme 1992 BMİDÇS'dir. 1992 BMİDÇS'nin amacı "*atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmaktır*"¹¹⁶. Böylece Sözleşmenin önleme amacı vardır¹¹⁷ ve bu amaç ilk olarak sera gazı emisyon oranlarının artırılmamasını ve daha sonra ise sera gazı emisyon oranlarının düşülmesini kapsar¹¹⁸. Keza bu Sözleşme, insan kaynaklı iklim değişikliğine katkıda bulunan tüm faaliyetleri yasaklamamakta; sadece tehlikeli etkileri olanları yasaklamaktadır¹¹⁹. 1992 BMİDÇS madde 4'te gelişmiş devletlere ve EK I (Annex I)'de yer alan devletlere insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının ayrı ayrı veya ortak olarak 1990 yılı seviyesine çekilmesi gerektiğine yer verilmiştir¹²⁰. Böylece devletlere farklı yükümlülükler yüklenmiştir.

1997 Kyoto Protokolü, 1992 BMİDÇS'nin nihai amacına ulaşmasında atılan önemli bir adımdır¹²¹. Bu doğrultuda 1997 Kyoto Protokolü'nün amacı

¹¹⁶ Dışişleri Bakanlığı, <<https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>>, Erişim Tarihi 9 Mayıs 2024.

¹¹⁷ Roda Verheyen, *Climate Change Damage and International Law: Prevention Duties and State Responsibility*, Martinus Nijhoff Publishers, 2005, s. 55-58; Neslihan Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, Yetkin Yayınları, 2018, s. 72; Uğur Kaynakçıoğlu, *Uluslararası Hukukta İklim Değişikliğinin Denizler Üzerindeki Etkileri*, Filiz Kitabevi, 2023, s. 109, 114.

¹¹⁸ Özkerim, s. 72; Kaynakçıoğlu, s. 110.

¹¹⁹ Verheyen, s. 55; Kaynakçıoğlu, s. 110.

¹²⁰ 1992 BMİDÇS madde 4(2-b).

¹²¹ Murat Türkeş, "Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve

“BMİDÇS tarafından getirilen ve yetersiz olarak görülen taahhütlerin geliştirilerek gelişmiş ülkelerin 2000 yılı sonrasını da kapsayacak şekilde daha belirgin ve bağlayıcı yükümlülükler altına sokulması yoluyla BMİDÇS'nin niteliğini güçlendirmek(tir)”¹²². 1997 Kyoto Protokolü'nde Ek A ve Ek B olmak üzere iki listeye yer verilmiştir. Ek B de yer alan ülkeler 1992 BMİDÇS kapsamında yer alan Ek I ülkelerinden oluşmakta olup bu devletlere sera gazı emisyonu azaltma yükümlülüğü getirilmiştir ve bu yükümlülükler bu ülkeler için bağlayıcıdır. Ancak 1997 Kyoto Protokolü gelişmekte olan ülkelere sera gazı emisyon azaltımında herhangi bir yükümlülük getirmemiştir. 1997 Kyoto Protokolü kapsamında İsviçre'nin de dahil olduğu Ek I ülkeleri 2008-2012 taahhüt dönemleri için sera gazlarının salımları toplamını, 1990 yılı seviyelerinin en az yüzde 5'inin aşağısına indirme taahhüdünde bulunmuştur¹²³. 2015 Paris Anlaşması ise sera gazı emisyonlarının azaltılmasıyla ilgili genel bir hedef belirlemektedir¹²⁴. 2015 Paris Anlaşması, 1992 BMİDÇS ile 1997 Kyoto Protokolü'nden farklı olarak sera gazı emisyonlarının azaltılmasında liste bazlı bir sınırlandırma yapmayarak devletlerin özel durumlarını ve koşullarını dikkate almıştır ve böylece de anlaşmaya taraf tüm devletler bakımından yükümlülük getirmiştir¹²⁵. 2015 Paris Anlaşması taraf devletlere küresel ortalama sıcaklık artışının sanayi öncesi seviyelerin 2°C üzerinde tutulması ve mümkünse sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde sınırlandırılması yükümlülüğü getirmiştir¹²⁶.

2. Devletlerin Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumlulukları

Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi “sanayi devrimi sonrasında gelişmiş ülkelerin...iklim değişikliğinin nedeni olan sera gazlarını diğer ülkelere göre daha fazla salmalarından kaynaklı olarak daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini ifade etmektedir”¹²⁷. Devletlerin ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları ilkesine açıkça ilk kez Rio Bildirgesi ilke 7'de yer verilmiştir ve bu çerçevede “(k)üresel çevresel bozulmaya farklı katkılar bakımından, Devletler ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluklara

Türkiye”, *Tesisat Mühendisliği, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Süreli Teknik Yayın 61*, 2001, s. 14-29.

¹²² Kaynakçioğlu, s. 86-7, 173.

¹²³ Madde 3.

¹²⁴ Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 136.

¹²⁵ Özkerim Güner, s. 125; Kaynakçioğlu, s. 204.

¹²⁶ Madde 2(1-a).

¹²⁷ Baran Bozoğlu, 21. *Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum*, Dorlion, 2021, s. 61; Bkz Özkerim Güner, s. 91.

sahiptir”¹²⁸. Rio Bildirgesine paralel şekilde 1992 BMİDÇS’de de bu ilkeye yer verilmiş olup Sözleşmeye göre, taraf devletler “iklim sistemini, eşitlik temelinde ve ortak fakat farklılaşmış sorumluluklarına ve güçlerine uygun olarak, insanoğlunun günümüz ve gelecek kuşaklarının yararı için korumalıdır. Dolayısıyla, taraflardan gelişmiş ülkeler iklim değişikliği ve onun zararlı etkileri ile savaşmada öncülük etmelidir”¹²⁹. Ayrıca bu ilkeye 1997 Kyoto Protokolü, 2015 Paris Anlaşması, Glasgow İklim Paktı (COP26) gibi uluslararası anlaşmalarda da yer verilmiştir.

Bu ilke çerçevesinde devletlerin hem ortak hem de farklılaştırılmış sorumlulukları vardır¹³⁰. Bu kapsamda “(i)iklim değişikliğini önleme, etkilerini azaltma için tüm devletler tedbir almalı ve bu hususta periyodik olarak raporlama yapmalıdır”¹³¹. Fakat devletler farklı ekonomik ve teknolojik seviyede olmaları nedeniyle iklim değişikliğine tarihsel olarak farklı etkide bulunmuştur ve böylelikle gelişmiş devletlerin ve gelişmekte olan devletlerin yükümlülükleri de farklı olmalıdır¹³².

Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi aynı zamanda uluslararası hukukta 2001 Devletlerin Haksız Fillerden Dolayı Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler’de yer alan “sorumlu Devletlerin çokluğu” başlıklı madde 47(1) ile de tutarlıdır.¹³³ Madde 47(1) “(b)irden fazla Devletin aynı uluslararası haksız fiilden sorumlu olduğu durumlarda, her bir Devletin sorumluluğu bu fiille ilgili olarak ileri sürülebilir” demektedir. Bu aynı haksız eylemle ilgili olarak birden fazla sorumlu devletin bulunduğu, her devletin kendisine atfedilen davranıştan ayrı ayrı sorumlu olduğu ve bir veya daha fazla devletin aynı eylemden sorumlu olması gerçeğinin sorumluluğunu ortadan kaldırmadığı veya azaltmadığı anlamına gelmektedir¹³⁴. Her bir devletin uluslararası hukuka aykırı bir eylemden dolayı ayrı ayrı veya bireysel

¹²⁸ Kumid, <<https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02>>, Erişim Tarihi 31 Mayıs 2024.

¹²⁹ İklim Değişikliği Başkanlığı, <<https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>>, Erişim Tarihi 31 Mayıs 2024, 1992 BMİDÇS madde 3(1). İklim değişikliği ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar için bkz Meltem İneli Çiğir, *İklim Değişikliği ile Mücadelede Devletlerin Farklılaştırılmış Sorumlulukları*, Yetkin Yayınları, 2022.

¹³⁰ Bkz İneli Çiğir, s. 69.

¹³¹ Özkerim Güner, s. 92.

¹³² Bkz Özkerim Güner, s. 92.

¹³³ Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 443.

¹³⁴ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, on Article 47, 2001, para. 1, 6 ve 8.

sorumluluğunun olması uluslararası hukukun genel ilkesidir¹³⁵. Benzer şekilde, her bir sözleşme tarafı, AİHS'nin 1. maddesinde tanımlandığı şekilde yargı yetkisine sahip olması koşuluyla, sera gazı emisyonlarının yol açtığı zararlardan ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadelede birden fazla devletin eylemleri veya ihmalleri nedeniyle AİHS kapsamındaki hakların ihlal edildiği iddialarından sorumlu tutulabilir¹³⁶.

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri davasında İsviçre, iklim değişikliğinin küresel bir olgu olduğunu, iklim değişikliğine tüm devletlerin ve insanların kararlı bir şekilde hareket etmesiyle kalıcı çözümün bulunabileceğini ve İsviçre'nin küresel sera gazı emisyonlarına katkısının çok az olması nedeniyle 2. ve 8. maddeler kapsamında nedensellik bağının olmadığını iddia etmiştir. AİHM ise iklim değişikliğinin tüm devletler tarafından ele alınması gereken bir olgu olduğunu teyit etmiştir ve 1992 BMİDÇS, 2015 Paris Anlaşması, Glasgow İklim Paketi gibi uluslararası düzenlemelerde devletlerin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarına yer verildiğine işaret etmiştir¹³⁷. Aslında bu, sera gazı emisyonlarından dolayı devletlerin sorumluluğunun diğer devletlerin eylemleri veya ihmalleri ile bağlı olmaksızın her devletin kendi payına düşen sorumluluğu yerine getirmesini ifade etmektedir¹³⁸. Sonuç olarak İsviçre'nin diğer devletlerin sera gazı emisyonuna katkı sağladığını ve kendi payının az olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulması mümkün değildir.

B. Pozitif Yükümlülükler

Devletin insan haklarına saygı yükümlülüğü negatif yükümlülüğü ifade etmektedir¹³⁹. Devletin temel hak ve özgürlükleri etkili bir şekilde uygulaması için gerekli adımların atılması ve yeterli tedbirlere başvurulması ise pozitif yükümlülükleri oluşturmaktadır¹⁴⁰.

Devletler, insan sağlığını ve yaşamını etkili bir şekilde koruyabilmek için

---

¹³⁵ 2001 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, on Article 47, para. 6.

¹³⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 443.

¹³⁷ Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 442.

¹³⁸ Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 441-444; Duarte Agostinho ve Diğerleri v Portekiz ve 32 Diğer Devlet, para. 202-3.

¹³⁹ İlyas Doğan, "Avrupa Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Sisteminin Ana Hatları", İlyas Doğan (Ed.), *İnsan Hakları Hukuku*, 3. Baskı, Astana Yayınları, 2019, s.391-433, s. 398.

¹⁴⁰ Doğan, s. 398-9. Ayrıca bkz Bülent Algan, *İnsan Hakları: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve*, Adalet Yayınevi, 2023, s. 123.

gerekli yasal ve idari çerçeveyi düzenlemek ve uygulamakla yükümlüdür¹⁴¹. Devletler, riskli faaliyetler söz konusu olduğunda, ilgili faaliyetin özelliklerine, özellikle de potansiyel risk düzeyine göre düzenlemeler yapmakla yükümlüdür ve ilgili düzenlemeler, *“faaliyetin ruhsatlandırılması, kurulması, işletilmesi, güvenliği ve denetlenmesini düzenlemeli ve ilgili tüm tarafların, doğasında var olan riskler nedeniyle hayatları tehlikeye girebilecek vatandaşların etkili bir şekilde korunmasını sağlamak için pratik tedbirler almasını zorunlu kılmalıdır”*¹⁴². Devletler ulusal hukuklarında garanti altına alınan hakları korumaya yönelik düzenlemeler yapsa da ilgili düzenlemeleri usulüne göre uygulamadıkları takdirde AİHS’deki haklar etkili bir şekilde korunamayacaktır¹⁴³. Bu nedenle de AİHS’de yer alan hakların korunması için sadece düzenlemelerin olması yeterli değildir. Ayrıca bu düzenlemelerin pratikte de etkili şekilde uygulanması gerekmektedir.

AİHM, ulusal makamların en uygun çevre politikalarını ve bireysel önlemleri belirleme konusunda uluslararası bir mahkemedен daha iyi konumda olduğunu ve çevresel sorunları gündeme getiren davalarda devletin geniş bir takdir marjına sahip olduğunu belirtmiştir¹⁴⁴. Keza iklim değişikliği ile mücadelede araçların seçimi konusu da devletlerin takdir marjı ile ilgili olup *“(d)evlet iç hukukta öngörülen belirli bir tedbiri uygulamamış olsa bile, pozitif yükümlülüğünü başka araçlarla yerine getirebilir”* ve pozitif yükümlülükler yetkililere imkânsız veya orantısız bir yük yüklememelidir¹⁴⁵. Dahası insanların sağlığına ve yaşamlarına yönelik tehlikeleri değerlendirebilmelerini sağlayan hayati bilgilere erişim, devletin pozitif yükümlülüğü kapsamına girmektedir¹⁴⁶. Davalı devletin pozitif yükümlülüğünü yerine getirip

¹⁴¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 538.

¹⁴² Jugheli ve Diğerleri v Gürcistan, App no: 38342/05, 2017, para. 75; Di Sarno ve Diğerleri v İtalya, App no: 30765/08, 2012, para. 106.

¹⁴³ Cuenca Zarzoso v İspanya, App no: 23383/12, 2018, para. 51; Bor v Macaristan, App no: 50474/08, 2013, para. 27.

¹⁴⁴ Hardy ve Maile v Birleşik Krallık, para. 218; Hatton ve Diğerleri v Birleşik Krallık, para. 100; Giacomelli v İtalya, App no: 59909/00, 2006, para. 79-80.

¹⁴⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 538; Kolyadenko ve Diğerleri v Rusya, App no: 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 ve 35673/05, 2012, para. 160; Budayeva ve Diğerleri v Rusya, App no: 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ve 15343/02, 2008, para. 134-135; Fadeyeva v Rusya, para. 96. Ayrıca bkz Kotov ve Diğerleri v Rusya, para. 134.

¹⁴⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 538; Brincat ve Diğerleri v Malta, App no: 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 ve 62338/11, 2014, para. 102. Ayrıca bkz Guerra ve Diğerleri v İtalya, App no: 14967/89, 1998, para. 57-60; López Ostra v İspanya, App no: 16798/90, 1994, para. 55.

getirmediğini değerlendirirken AİHM, yetkililerin eylemlerinin veya ihmallerinin iç hukuka uygunluğunu, soruşturma süreçleri gibi her bir davanın özel durumunu göz önünde bulunduracaktır ve tehdidin kaynağı ve her bir riskin azaltılma derecesi, devlete atfedilen pozitif yükümlülüklerinin kapsamını belirleyecektir¹⁴⁷. Bir devletin pozitif yükümlülüklerini gerçekleştirmediğinin iddia edilebilmesi için belli bir eşiği karşılayan risk ile bu yükümlülüklerin yerine getirilmediği iddiası arasında nedensellik bağı olmalıdır¹⁴⁸. Aşağıda detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere AİHM iklim değişikliği ile mücadelede İsviçre'nin yükümlülüklerini ihlal edip etmediğini değerlendirmek için sera gazı emisyonları azaltım yükümlülüğünün yerine getirilmesinde devletlerin pozitif yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir ve böylece AİHM devletlerin pozitif yükümlülüklerinin kapsamını genişletmiştir.

VII. AİHM'İN DEĞERLENDİRMESİ

A. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre

Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davası dört yaşlı kadın ile Verein Klimaseniorinnen Schweiz Derneği tarafından açılmıştır. Başvuranlar İsviçre'nin iklim değişikliği ile yeterince mücadele etmediğini ve iklim değişikliğinin özellikle de sıcak hava dalgalarının yaşamları, refahları ve sağlıkları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ileri sürmüştür. Başvuranlara göre İsviçre AİHS'nin 2., 6., 8. ve 13. maddelerini ihlal etmiştir. AİHM yaşam hakkı kapsamında geliştirilen ilkelerin 8. madde kapsamındakilere “çok büyük ölçüde” benzer olduğunu belirterek AİHS'nin 2. maddesini ele almamış ve 8. maddeyi değerlendirmiştir¹⁴⁹.

1. AİHS 8. Maddesi

a. Mağdur statüsü

AİHM'ye göre İsviçre'nin iklim değişikliği ile mücadelede gerekli önlemleri almadığına ilişkin şikayetler, doğası gereği, bir bireyin hayatını tehlikeye atabilecek bir faaliyeti içeren davalar kategorisine en uygun şekilde girmektedir¹⁵⁰. Aslında başvuranlar AİHM'ye iklim değişikliğinin özellikle dezavantajlı gruplar için daha yüksek ölüm riski arasındaki bağlantıya ilişkin

---

¹⁴⁷ Kolyadenko ve Diğerleri v Rusya, para. 161; Budayeva ve Diğerleri v Rusya, para. 136-7; Brincat ve Diğerleri v Malta, para. 101.

¹⁴⁸ Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 438-9.

¹⁴⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 537.

¹⁵⁰ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 509.

güçlü bilimsel kanıtlar sunmuştur¹⁵¹. IPCC raporu uyarınca insan kaynaklı iklim değişikliği daha sık ve aşırı hava olaylarına sebep olup da iklim değişikliğinin insanlar üzerinde yaygın olumsuz etkileri vardır ve bu raporda sıcaklığa bağlı olarak insan ölümlerinde artış olduğuna yer verilmiştir¹⁵². Yine IPCC'ye göre sıcaklığa bağlı ölüm riski arasında “yaşlılar, çocuklar, kadınlar, kronik hastalıkları olanlar ve belirli ilaçları kullanan kişiler yer alır”¹⁵³. Dahası Avrupa Çevre Ajansı'na (European Environment Agency) göre sıcak hava dalgaları ve aşırı soğuklar özellikle de savunmasız nüfus gruplarında ölüme neden olmuştur¹⁵⁴. Tüm bu hususlar dikkate alındığında yaşlı kadınlar iklim değişikliğinden etkilenen savunmasız grup içerisinde olduklarını ispat etmiştir. Ancak başvuran kadınların savunmasız grup içinde olduklarını ispat etmeleri AİHS bakımından mağdur statüsünün verilmesi için tek başına yeterli değildir. Söz konusu başvuru sahibini etkileyen olumsuz sonuçların belirli bir dereceye ve ciddiyete sahip olması gerekliliği, her başvuru sahibinin özel durumunda kanıtlanmalı ve bu, başvuru sahibinin kişisel korunmasına yönelik acil bir ihtiyaç doğurabilecek kişisel hassasiyetleri de içermelidir¹⁵⁵.

Sıcak hava dalgalarının başvuranların yaşam kalitesini etkilediği kabul edilebilir fakat eldeki bilgiler, bu kişilerin iklim değişikliğinin zararlı etkilerine maruz kaldıklarını veya gelecekte herhangi bir zamanda maruz kalma riski altında olduklarını göstermemektedir¹⁵⁶. “Başvuranların, İsviçre’de mevcut olan uyum tedbirleri veya bu ülkeyi etkileyen sıcak hava dalgalarının kapsamı göz önüne alındığında, makul kişisel uyum tedbirleri yoluyla hafifletilemeyecek, sıcak hava dalgalarıyla bağlantılı olası ağırlaşan herhangi bir kritik tıbbi durumdan mustarip oldukları söylenemez”¹⁵⁷. AİHM gelecekteki riskle ilgili olarak mağdur statüsünü istisnai durumlarda kabul etmektedir ve bu davada bireysel başvuru sahiplerinin kendileriyle ilgili bu

¹⁵¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 509.

¹⁵² IPCC, Summary for Policymakers, In: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2022, s. 9.

¹⁵³ IPCC, Impacts of 1,5°C Global Warming on Natural and Human Systems. In: Global Warming of 1,5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1,5°C above pre-industrial levels, 2018, s. 240-1.

¹⁵⁴ European Environment Agency, “Extreme Temperatures and Health”, Published in Climate-ADAPT 19 Oca 2021 -Last Modified in Climate-ADAPT 4 Nis 2024, <<https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/observatory/++aq+ +metadata/indicators/extreme-temperatures-and-health?bs=1>>, Erişim Tarihi 16 Mayıs 2024.

¹⁵⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 531.

¹⁵⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 533.

¹⁵⁷ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 533.

tür istisnai koşulları kanıtlayamadığını belirtmiştir¹⁵⁸. Beşinci başvuru sahibi, sıcak hava dalgalarının neden olduğu, yaşlı kadınlardan oluşan gruptaki herhangi bir bireyin karşılaşılabileceği tipik etkilerin ötesinde herhangi bir spesifik hastalık veya diğer ciddi olumsuz etkiye işaret etmeyen çok belirsiz bir beyan sunmuş ve ayrıca astım teşhisini doğrulayan tıbbi bir belge sunmasına rağmen, sıcak hava dalgaları nedeniyle hiç doktora gitmemiştir¹⁵⁹. Dolayısıyla başvurucunun sağlık sorunları ile AİHM'ye yaptığı şikâyetler arasında bir bağlantı yoktur¹⁶⁰. Sonuçta AİHM, dört yaşlı kadın bakımından mağdur statüsünü karşılayamadıkları için, bireysel başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

b. Derneğin temsilci statüsü

Yukarıda temsile ilişkin koşulları belirleyen AİHM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz Derneğinin AİHS kapsamında temsil yetkisinin olup olmadığını ele almıştır. AİHM, “*derneğin kuruluş amacı, kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olması, ilgili yargı alanındaki faaliyetlerinin niteliği ve kapsamı, üyeliği ve temsil kabiliyeti, yönetim ilkeleri ve şeffaflığı ve bir davanın özel koşullarında böyle bir statünün verilmesinin adaletin düzgün bir şekilde idaresinin yararına olup olmadığı gibi faktörleri*” göz önüne almıştır¹⁶¹. Keza AİHM'ye göre, bir derneğin üyeleri veya ilgili yargı alanındaki diğer etkilenen tarafların adına hareket edebilmesi için davanın açıldığı tarihte, iklim değişikliği bağlamında mağdur statüsüne sahip bireyler için aranan şartları karşıladığını ispat etmesine gerek yoktur¹⁶².

AİHM, başvuran derneğin, üyeleri adına etkili iklim korumasını teşvik etmek ve uygulamak için İsviçre hukukuna göre kurulmuş kar amacı gütmeyen bir dernek olduğunu, derneğin tüzüğünde ayrıca, derneğin İsviçre'de küresel ısınmayı hafifletmeye ve sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik bir dizi girişimde yer almayı taahhüt ettiğini, iklimin etkili bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla hem üyelerinin çıkarları doğrultusunda hem de genel halkın ve gelecek nesillerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini tespit etmiştir¹⁶³. Bu hususları göz önüne aldığında AİHM, derneğin İsviçre'deki iklim değişikliği tehditlerine karşı bireylerin hak ve çıkarlarını savunmayı

---

¹⁵⁸ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 533.

¹⁵⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 534.

¹⁶⁰ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 534.

¹⁶¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 502.

¹⁶² Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 502.

¹⁶³ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 521.

amaçlayan bir “*kolektif başvuru aracı olduğunu*” belirtmiştir ve AİHM’ye göre derneğe AİHM’de temsil yetkisinin verilmesi adaletin gerçekleştirilmesinde önemlidir¹⁶⁴. Böylece AİHM’nin madde 34 çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının statüsünü önemli ölçüde genişlettiği söylenebilir.

c. Actio popularis dava argümanları

AİHM içtihatlarında belirttiği gibi, AİHS, *actio popularis* kurumuna izin vermemektedir¹⁶⁵. AİHM’nin görevi, ilgili yasa ve uygulamaları soyut olarak incelemek yerine, bunların başvuru sahibine uygulanma veya bundan etkilenme şeklinin AİHS’nin ihlaliyle sonuçlanıp sonuçlanmadığını belirlemektir¹⁶⁶.

Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davasında AİHM’nin *actio popularis* yargı yolunu açtığı öne sürülmüştür. Bir görüşe göre AİHS madde 34, AİHM’nin yargı yetkisini “*bir ihlalin mağduru olduğunu iddia eden herhangi bir kişi, sivil toplum kuruluşu veya birey grubunun başvuruları*” ile açıkça sınırlamakta olmasına rağmen Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davasında çoğunluk, “*iklim değişikliği davaları söz konusu olduğunda ‘mağdur’ şartını etkili bir şekilde bir kenara bırak(mıştır)*”¹⁶⁷. Bu görüş çerçevesinde AİHM, başvuruların şikayetçi olduğu gelecekteki riski öngörmek veya ele almak için kurulmamıştır ve

“(b)başvuranlar, İsviçre hükümetinin eylemlerinden doğrudan etkilendiklerini gösterememişlerdir; bu da başvurularının kabul edilemez olduğu anlamına gelmeliydi. Çoğunluk bunu umursamayarak, dernek üyelerinden hiçbiri 34. madde uyarınca mağdur olmasa bile Mahkeme’ye başvurma yetkisi vermiştir”¹⁶⁸.

Yargıç Eicke’ye göre de Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre kararıyla AİHM, “*defalarca kaçınmak istediğini iddia ettiği şeyi,*

¹⁶⁴ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 523.

¹⁶⁵ Roman Zakharov v Rusya, App no: 47143/06, 2015, para. 164; N.C. v İtalya, App no: 24952/94, 2002, para. 56; Centre For Legal Resources On Behalf of Valentin Câmpeanu v. Romanya, para. 101.

¹⁶⁶ Centre For Legal Resources On Behalf of Valentin Câmpeanu v Romanya, para. 101; Monnat v İsviçre, App no: 73604/01, 2006, para. 31-32.

¹⁶⁷ Richard Ekins, “Strasbourg’s Absurd Climate Ruling Will See Environmental Policy Annexed by the Courts”, 2024, <<https://conservativehome.com/2024/04/12/richard-ekins-strasbourgs-absurd-climate-ruling-will-see-environmental-policy-annexed-by-the-courts/>>, Erişim Tarihi 9 Haziran 2024).

¹⁶⁸ Ekins.

yani *actio popularis tipi şikayetlere bir temel oluştur(muş)*” oldu¹⁶⁹. Bir başka görüş uyarınca eğer AİHM'nin dört başvuranın mağdur statüsünü reddetmesinin ve derneğe temsil hakkının tanınmasının gerekçesi faydacı bir kaygı ve belirsiz sayıda mağdurla ilgili bir endişe ise, bu durumda AİHM'nin gerekçesi hatalıdır ve bir dava, hakları ihlal edilen bir kişi adına değil, yalnızca kamu yararı için açıldığında, bu bir *actio popularis* dava olarak kabul edilir¹⁷⁰.

“Dernek, ya üyeleri adına dava açmıştır; bu durumda, dört kadının mağdur statüsünde bulunmadığı göz önüne alındığında, bu davaya hak verilmemesi gerekirdi veya alternatif olarak dernek, iddiayı yalnızca kamu yararı için ileri sürmüştür; bu durumda Mahkeme, AİHS'nin 34. maddesine aykırı olarak bir *actio popularis*'e izin vermiştir. Birinci seçenek Mahkemeyi tutarsızlığa sürüklerken, ikinci seçenek yargısal aktivizm durumunu oluşturmaktadır. Fakat burada bu sorunları ortadan kaldıracabilecek üçüncü bir seçenek (daha) (vardır): Dernek, şu anda mağdur sayılan ancak şikâyetle bulunamayan gelecek nesillerin Sözleşme haklarını temsil ediyordu. Bu yorum Mahkemenin içtihadında ve Sözleşme sisteminin mantığında herhangi bir zemin bulabilir mi?”¹⁷¹

Yargıç Eicke'nin görüşüne göre “(y)alnızca ‘son derece istisnai durumlarda’ bir kişi (a) ilgili yasa ve uygulamanın soyut olarak incelenmesini talep edebilir veya (b) ‘gelecekte ihlal’ riskiyle ilgili olarak ‘mağdur’ olduğunu iddia edebilir”¹⁷². AİHM, bu istisnaları “potansiyel mağdur” başlığı altında inceledikten sonra bunların iklim değişikliği bağlamında geçerli olmadığına karar vermiştir¹⁷³. Fakat bilimsel kanıtlara göre önlem alınmadığı takdirde gelecek nesillerin “doğrudan ve kesin olarak” büyük zararlara uğrayacağı şüphesizdir¹⁷⁴. Bu durumda Verein KlimaSeniorinnen Schweiz'in “kamu yararına veya üyeleri adına değil, bunu yapamayan mağdurlar (gelecek nesiller) adına bir talepte bulunduğu düşünülebilir”¹⁷⁵. Bu görüş uyarınca

---

¹⁶⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion Of Judge Eicke, para. 45.

¹⁷⁰ George Letsas, “Did the Court in Klimaseniorinnen Create an Actio Popularis?”, *Ejiltalk*, 2024, <<https://www.ejiltalk.org/did-the-court-in-klimaseniorinnen-create-an-actio-popularis/>>, Erişim Tarihi 9 Haziran 2024.

¹⁷¹ Letsas.

¹⁷² Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion Of Judge Eicke, para. 34.

¹⁷³ Letsas; Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 485.

¹⁷⁴ Letsas.

¹⁷⁵ Letsas.

aslında Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri davasında AİHM'nin *actio popularis* dava açtığı yönünde görüşler olsa da AİHM'nin nesiller arası adalet ilkesi temelinde gelecek nesillerin iklim değişikliğinden doğrudan olumsuz etkileneceğinden yola çıkmıştır ve AİHM'nin dernekler aracılığıyla gelecek nesillerin çıkarlarını korumak için mağdur statüsünü genişletmiş olabileceği kabul edilebilir¹⁷⁶.

d. AİHS madde 8 kapsamında değerlendirme

(1) Genel olarak

AİHS madde 8 uyarınca “(h)erkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir”¹⁷⁷. Devletin 8. madde kapsamındaki yükümlülüğü yalnızca müdahalenin doğrudan başvuranın evi, özel veya aile hayatıyla ilgili olması durumunda geçerlidir¹⁷⁸.

Belirli durumlarda bir kişinin önemli bir çevresel tehlikeye maruz kalması durumunda 8. maddenin uygulanması gündeme gelebilir¹⁷⁹. AİHM'nin içtihadına göre çevresel konularda¹⁸⁰, gerek devletin kirlilikten doğrudan

¹⁷⁶ Yargıç Eicke'e göre AİHM “Özellikle, Sözleşme'nin 34. maddesi kapsamındaki “mağdur” statüsü/durumu kavramını gereksiz yere genişletmiş ve (8. madde ve muhtemelen 2. madde kapsamında) iklim değişikliğinin neden olduğu zararlı etkiler ve risklerden kaynaklanan yaşamları, sağlıkları, refahları ve yaşam kaliteleri üzerindeki ciddi olumsuz etkilere karşı Devlet yetkilileri tarafından etkili bir şekilde korunma yönünde yeni bir hak yaratmıştır... bunların hiçbirinin 8. maddede veya Sözleşme'nin başka bir hükmünde veya Protokolü'nde herhangi bir dayanağı yoktur” (Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion Of Judge Eicke, para. 4). Yargıç Sözleşmeye taraf devletlerin, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin, temiz ve sağlıklı bir çevre hakkı sağlayacak ek bir protokolün kabul edilmesi için tekrar tekrar yaptığı çağrılara olumsuz yanıt vermesi ile Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre davasında üçüncü taraf müdahil ve/veya Duarte Agostinho ve Diğerleri davasında davalı olan sözleşmeci tarafların beyanlarından açıkça anlaşılacağı üzere, devletler böyle bir hakka yer vermek istememektedirler (Bkz Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion Of Judge Eicke, para.19).

¹⁷⁷ Yargıtay, <<https://www.yargitay.gov.tr/icerik/1008>>, Erişim Tarihi 6 Haziran 2024.

¹⁷⁸ Ivan Atanasov v Bulgaristan, App no: 12853/03, 2010, para. 66; Fadeyeva v Rusya, para. 68; Hardy ve Maile v Birleşik Krallık, para. 187.

¹⁷⁹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 518.

¹⁸⁰ Çevre hukuku ve insan hakları için bkz Zerrin Savaşan, “Çevre Hakları: İnsan Hakları Kuralları ile Korunmadan Asli Korumaya”, Zerrin Savaşan / Çağlar Söker / Fırat Harun Yılmaz (Ed.), *Çevre Hukuku ve Politikalar: Kavramlar, Teoriler ve Tartışmalar*, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 49-81; Ahmet M. Güneş, *Çevre Hukuku*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, Adalet Yayınevi, 2023, s. 161-166; Melike Orçin, “Özel ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Bağlamında Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı”, Zerrin Savaşan / Hakan Ünay (Ed.), *Uluslararası Çevre Hukuku ve Politikaları: Dünden Bugüne ve Geleceğe*, Yetkin Yayınları, 2021, s. 65-98; İbrahim Ö. Kaboğlu / Nihan Yancı Özalp, *Çevre Hakkı*, Tümüyle

sorumlu olmasından gerekse de özel sektörü yeterince düzenlemedeki başarısızlığından kaynaklasın 8. madde uygulanabilir¹⁸¹. Ayrıca, AİHM, 8. maddenin devletlerin tehlikeli faaliyetleri söz konusu olduğunda içerdiği doğal riskleri de kapsadığını belirtmiştir¹⁸².

Çevresel bozulmaların AİHS'nin 8. maddesi kapsamında ele alınabilmesi için başvuruca "özel veya aile hayatına ya da konutuna 'fili bir müdahale (actual interference)' olduğunu"¹⁸³ ve bu müdahalenin "belirli bir ciddiyet düzeyine" ulaştığını göstermelidir¹⁸⁴. "Bu asgari düzeyin değerlendirilmesi görevlidir" ve rahatsızlığın derecesi ve uzunluğunun yanı sıra herhangi bir olumsuz psikolojik veya fiziksel etki de dahil olmak üzere, durumun tüm gerçeklerine bağlıdır¹⁸⁵. Eğer ciddi bir ihlal, kişinin evinin olanaklarını kullanmasını engelliyorsa, bu durum, kişinin evine saygı hakkının ihlali olarak değerlendirilebilir¹⁸⁶. Konuta saygı hakkının ihlalleri, birinin evine izinsiz girmek gibi somut veya fiziksel ihlallerle sınırlı olmayıp emisyon, gürültü, koku veya diğer türden rahatsızlıklar gibi somut olmayanları da kapsar¹⁸⁷. AİHS çerçevesinde kamu yararı yani *actio popularis* gerekçesiyle başvuru mümkün olmadığı için de çevre içtihadı bakımından yalnızca çevrenin genel

---

Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Tekin Yayınevi, 2021, s. 257-268; Heta Heiskanen, "Climate Change and the European Court of Human Rights: Future Potentials" Sébastien Duyck / Sébastien Jodoin / Alyssa Johl (Ed.), *Routledge Handbook of Human Rights and Climate Governance*, Routledge, 2018, s. 319-324; Christine Bakker, "Climate Change and Right to Life: Limits and Potentialities of the Human Rights Protection System" Ottavio Quirico / Mouloud Boumghar (Ed.), *Climate Change and Human Rights: An International and Comparative Law Perspective*, Routledge, 2016, s. 71-88; Dinah Shelton, "Equitable Utilization of the Atmosphere: a Right-based Approach to Climate Change?", Stephen Humphreys (Ed.), *Human Rights and Climate Change*, Cambridge University Press, 2009, s. 91-125.

¹⁸¹ Hatton ve Diğerleri v Birleşik Krallık, App no: 36022/97, 2003, para. 98; Zammit Maempel v Malta, App no: 24202/10, 2011, para. 61; Giacomelli v İtalya, para.78; Borysiewicz v Poland, App no: 71146/01, 2008, para. 50.

¹⁸² Bkz Di Sarno ve Diğerleri v İtalya, para. 106; Öneriyıldız v Türkiye, App no: 48939/99, 2004, para. 90.

¹⁸³ "Bu bağlamda çevrenin genel olarak bozulması yeterli değildir. Bireyin özel veya aile alanı üzerinde olumsuz bir etkisi olmalıdır" (Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para.515).

¹⁸⁴ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 514; Pavlov ve Diğerleri v Rusya, App no: 31612/09, 2023, para. 61; Fadeyeva v Rusya, para. 70.

¹⁸⁵ Yevgeniy Dmitriyev v Rusya, App no: 17840/06, 2020, para. 32; Fadeyeva v Rusya, para. 69; López Ostra v İspanya, para. 51; Çiçek ve Diğerleri v Türkiye, App no: 44837/07, 2020, para. 22.

¹⁸⁶ Udovičić v Hırvatistan, App no: 27310/09, 2014, para. 136.

¹⁸⁷ Udovičić v Hırvatistan, para. 136.

olarak bozulması yeterli değildir; aynı zamanda bir kişi üzerinde zararlı bir etkisinin de olması gerekmektedir¹⁸⁸.

(2) İklim değişikliği davaları ve AİHS madde 8

AİHM iklim değişikliği davaları bakımından yargı yetkisinin olup olmadığını ele almış ve iklim değişikliğinin siyasi yönü olması yanında hukuki boyutunun da olduğuna da dikkati çekmiştir. Bu çerçevede AİHM, iklim değişikliği bağlamda hukuki ve politik konular ile siyasi tercihler arasında ayırım yapmanın zor olabileceğini ve AİHS'nin öncelikli olarak ikincil bir role sahip olduğunu kabul ederek bu durumun, çevre politikalarının oluşturulması söz konusu olduğunda ve mevcut meselelerin karmaşıklığı göz önüne alındığında özellikle doğru olduğunu vurgulamıştır¹⁸⁹. Buna paralel olarak ulusal makamlar doğrudan demokratik meşruiyete sahiptir ve genel olarak ilgili gereklilikleri ve koşulları değerlendirmek için uluslararası bir mahkemeden daha iyi konumdadır ve demokratik bir toplumda görüşlerin büyük ölçüde farklılık gösterebileceği siyasi kararlar veya genel politika konularında yerel politika yapıcılara özel bir ağırlık verilir¹⁹⁰. Bununla birlikte, AİHM'nin bir bireyin veya bir grup bireyin AİHS kapsamındaki haklarını etkileyen bir meseleyle ilişkin devlet politikasıyla ilgili şikayetler aldığı durumlarda, söz konusu mesele artık yalnızca siyasi veya politik bir mesele olarak kalmamakta, aynı zamanda AİHS'nin nasıl yorumlanacağını ve uygulanacağını etkileyen hukuki bir mesele haline gelebilir¹⁹¹. Bu doğrultuda AİHM, ilk olarak IPCC'nin raporlarının bulgularını hem İsviçre hem de müdahil devletler tarafından sorgulanmadığını vurgulamıştır. Aslında iklim değişikliğinin etkilerine ait bilimsel bulgular uluslararası düzenlemeler kapsamında da kabul edilmiştir. Başka bir ifade ile IPCC'nin iklim değişikliğine ilişkin bulguları devletler tarafından farklı zaman aralıklarıyla teyit edilmiştir. Buna paralel olarak 1992 BMİDÇS'nin ön sözünde insan faaliyetlerinin atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artışına neden olduğuna, bu artışların doğal sera etkisini arttırdığına ve *"bunun dünya yüzeyinde ve atmosferde ek bir ortalama sıcaklık artışı ile sonuçlanacağı(na) ve doğal ekolojik sistemlere ve insanlığa zarar verici etki yapabileceği(ne)"* yer verilmiştir¹⁹². Bu hususlar sonraki süreçte

¹⁸⁸ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 446.

¹⁸⁹ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 449.

¹⁹⁰ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 449.

¹⁹¹ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 450.

¹⁹² Dışişleri Bakanlığı, <<https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>>, Erişim Tarihi 9 Mayıs 2024.

1997 Kyoto Protokolü, 2015 Paris Anlaşması, Glasgow İklim Paktı, Şarm El-Şeyh Uygulama Planı gibi düzenlemelerde de onaylanmıştır.

Daha sonra AİHM, iklim değişikliğinin acil bir durum olduğunu hem İsviçre hem de müdahil diğer devletler tarafından da itiraz edilmediğini not etmiştir. Son olarak da AİHM, AİHS'nin “*günümüz koşulları ışığında ve uluslararası hukuktaki gelişmelere uygun olarak, alanda ihtiyaç duyulan giderek artan yüksek standardı yansıtacak şekilde yorumlanması gerek(tiğine)*” yer vererek AİHS'nin “*yaşayan bir belge*” olduğunu vurgulamıştır¹⁹³. İklim değişikliğinin geri dönülemez etkilerinin olduğu başta insan hayatı olmak üzere insan haklarının kullanılmasını olumsuz etkilediği gerek bilimsel bulgularla gerekse de açılan ve hak ihlalinin tespit edildiği davalarda görülmektedir. Bu açıdan da iklim değişikliğinin bilimsel, siyasal ve yargısal yönleri vardır¹⁹⁴.

AİHM iklim değişikliğinin insan faaliyetlerinden kaynaklandığına, AİHS tarafından güvence altına alınan insan haklarının günümüzde ve gelecekte kullanılmasına yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğuna, devletlerin bunun farkında olduğuna ve iklim değişikliği ile mücadeleyi etkili bir şekilde ele almak için önlem alabilecek durumda olduğuna, sıcaklık artışının sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde tutulması ve derhal harekete geçilmesi halinde ilgili risklerin azalmasının beklendiğine yer vermiştir¹⁹⁵. Tüm bahsedilen hususlar ve iklim değişikliğine ilişkin devletin eylemleri ve/veya ihmalleri ile bireyleri etkileyen zarar veya zarar riski arasındaki nedensellik ilişkisi dikkate alındığında AİHM'ye göre “*8. madde, bireylerin iklim değişikliğinin yaşamları, sağlıkları, refahları ve yaşam kaliteleri üzerindeki ciddi olumsuz etkilerine karşı Devlet makamları tarafından etkili bir şekilde korunma hakkını içerecek şekilde*” yorumlanmalıdır¹⁹⁶. Bu bağlamda AİHM iklim değişikliği davaları bağlamındaki yetkisinin ilke olarak dışlanamayacağını belirtmiştir¹⁹⁷.

---

¹⁹³ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para.434. Yargıç Eicke “*Bu davada çoğunluk, uluslararası hukuk meselesi olarak benim düşündüğüm evrimsel yorumun izin verilen sınırlarının çok ötesine geçmiştir*” (Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion Of Judge Eicke, para. 3) diyerek AİHM'nin çoğunluğunun verdiği kararı eleştirmiştir. Yargıç Eicke AİHM'nin AİHS ve Protokolleri'nde “*başlangıçta yer almayan bir hakkı*” ortaya çıkaracak şekilde yorumlamaması gerektiğine yer vermiştir (Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, Partly Concurring Partly Dissenting Opinion Of Judge Eicke, para.18).

¹⁹⁴ Bkz Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 434.

¹⁹⁵ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 436.

¹⁹⁶ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 519.

¹⁹⁷ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 450-51.

(3) İklim değişikliği kapsamında devletin pozitif yükümlülükleri

AIHM, AIHS’de yer alan hakların iklim değişikliğinden kaynaklı olarak ihlal edilip edilmediğini değerlendirebilmek için bilimsel kanıtları ve iklim değişikliğinin geri dönülemez riskini¹⁹⁸ dikkate almıştır. AIHM, iklim değişikliğinin insan haklarından yararlanma üzerindeki kritik etkilerine ilişkin gerek bilimsel kanıtları gerekse de artan bir şekilde uluslararası fikir birliğini de göz önünde bulundurarak üye devletlerin taraf oldukları ve 2015 Paris Anlaşması gibi uluslararası düzenlemeler kapsamındaki taahhütlerini dikkate almıştır. Zaten devletlerin taraf oldukları bu uluslararası düzenlemelerle bilimsel bulgular da birbirlerini desteklemektedir.

AIHM 8. madde çerçevesindeki korumanın çevresel zararlardan veya risklerden dolayı bireylerin sağlıkları, refahları, yaşamları ve yaşam kaliteleri üzerindeki ciddi olumsuz etkilere karşı da devletlerin yükümlülükleri olduğunu belirtmiştir¹⁹⁹. AIHM’ye göre devletlerin bu yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için de iklim değişikliğinin mevcut ve potansiyel olarak geri döndürülemez etkilerini azaltabilecek düzenlemeleri ve tedbirleri kabul ederek etkin bir şekilde uygulaması gerekmektedir²⁰⁰. Bu yükümlülük ise iklim değişikliği ile AIHS’deki haklardan yararlanma arasındaki nedensellik bağdan ve insan haklarının korunmasına yönelik bir araç olarak AIHS’nin amacı ve hedefi doğrultusunda güvence altına alınan hakların etkili olarak yorumlanması ve uygulanmasından kaynaklanmaktadır²⁰¹.

Taraf devletlerin özellikle 2015 Paris Anlaşması ve 1992 BMİDÇS kapsamındaki taahhütleri ve IPCC tarafından sunulan ikna edici bilimsel veriler uyarınca, bu devletler, *“Dünya atmosferindeki sera gazı emisyonlarının artmasını ve küresel ortalama sıcaklığın, başta Sözleşme’nin 8. Maddesi kapsamındaki özel ve aile yaşamı ve konut hakkı olmak üzere insan hakları üzerinde ciddi ve geri döndürülemez olumsuz etkiler yaratabilecek düzeylerin ötesine yükselmesini önlemeye yönelik gerekli düzenlemeleri ve tedbirleri yürürlüğe koymalıdır.”*²⁰².

¹⁹⁸ Ayrıca sera gazı emisyonlarının çevresel zararlardan farklı olarak sadece devletin kendi sınırlarında meydana gelmediğini, etkilerinin küresel olduğunu vurgulamıştır (Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 542).

¹⁹⁹ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 544.

²⁰⁰ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 545.

²⁰¹ Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 545.

²⁰² Verein KlimaseniörInnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 546.

AİHS madde 8 kapsamındaki hakların korunabilmesini sağlamak için önümüzdeki otuz yıl içinde her bir taraf devletin “*net sıfır emisyonuna ulaşmak amacıyla, kendi sera gazı emisyon seviyelerini önemli ölçüde ve aşamalı olarak azaltmaya yönelik tedbirler alması*” ve sonuç olarak bu tedbirlerin etkili olabilmesi için, kamu makamlarının “*zamanında, uygun ve tutarlı bir şekilde hareket*” etmesi gerekir²⁰³. Hem bunun gerçekleşmesi hem de gelecek nesiller üzerinde orantısız bir yük oluşmasını önlemek için devletler acilen harekete geçmeli ve ara azaltım hedeflerini belirlemelidir²⁰⁴. Başka bir ifadeyle AİHM, devletlerin insan hakları hukuku kapsamındaki taahhütlerini yerine getirebilmeleri için iklim değişikliği ile mücadelede katı bir düzenleyici çerçeve oluşturmaları gerektiğini ifade etmektedir²⁰⁵. Bu kararda AİHM, İsviçre'nin ilgili azaltım tedbirlerini hayata geçirmede ve uygulamada gerekli adımları atıp atmadığını değerlendirmiştir. AİHM, 2015 Paris Anlaşması'na dayanarak “*(h)er bir Devletten, kendi yetki alanındaki emisyon kaynakları ve seviyeleri ile diğer tüm ilgili faktörlere bağlı olarak, karbon nötrlüğüne ulaşmak için kendi(ne) uygun*” yolu seçmesini beklemektedir²⁰⁶.

İsviçre ulusal hukukunda 2013'ten beri yürürlükte olan 2011 CO2 Emisyonlarının Azaltılmasına İlişkin Federal Kanun'unda (2011 CO2 Kanunu) sera gazı emisyonlarının 2020 yılına kadar 1990 seviyelerine kıyasla genel olarak %20 oranında azaltılması gerektiğine yer verilmiştir²⁰⁷. Fakat İsviçre Federal Konseyi Ağustos 2009'daki bir değerlendirmede, o tarihte küresel ısınmanın sanayi öncesi seviyelerin 2°C ile 2,4°C üzerinde sınırlandırılmasına ilişkin mevcut bilimsel kanıtların olduğunu ve bu nedenle de İsviçre gibi sanayileşmiş ülkelerin emisyonlarını 2020 yılına kadar 1990 seviyelerine kıyasla %25-40 oranında azaltmaları gerektiğini vurgulamıştır²⁰⁸. AİHM, İsviçre'nin 2013-2020 arasında sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerine kıyasla ortalama yüzde 11 civarında azaltmış olduğunu ve iklim değişikliği ile mücadelede gerekli tedbirleri almamış olduğunu tespit etmiştir²⁰⁹. Hükümet yüzde yirmilik sera gazı emisyon taahhüdünü de gerçekleştirememiştir. AİHM'ye göre, İsviçre'nin iklim değişikliği ile mücadelede karbon bütçesi veya ulusal sera gazı emisyon limitleri de dahil olmak üzere ilgili yerel

---

²⁰³ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 548.

²⁰⁴ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 549.

²⁰⁵ Bkz Hilson.

²⁰⁶ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 547.

²⁰⁷ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 84, 558.

²⁰⁸ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 558.

²⁰⁹ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 559.

düzenleyici çerçevenin oluşturulmasında kritik boşluklar vardır²¹⁰. Dahası İsviçre sera gazı emisyon azaltım hedefini gerçekleştirmemiştir²¹¹. Her ne kadar iklim politikasının belirlenmesinde devletlerin geniş takdir marjı olsa da iklim değişikliği ile mücadelede İsviçre üzerine düşen pozitif yükümlülüğü yerine getirmemiştir ve sonuç olarak AİHS'nin 8. maddesini ihlal etmiştir. AİHM'ye göre İsviçre'nin yukarıda değinilen hususları gerçekleştirmemesi AİHS'nin 8. maddesi kapsamındaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna varması için yeterlidir²¹².

2. AİHS 6. maddesi

AİHS madde 6 adil yargılanma hakkına yer vermiştir. Bu maddenin uygulanabilir olması için “kişisel hak veya yükümlülükler” ya da “bir suç isnadı” ile ilgili bir uyuşmazlığın olması gerekir²¹³. Böylece kişiler hem özel hukuk uyuşmazlıklarında hem de ceza hukuku alanına giren durumlarda 6. maddenin korunmasından faydalanabileceklerdir²¹⁴.

a. Mağdur statüsü

Başvuran dernek “iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine ilişkin olarak üyelerinin belirli medeni haklarını savunmaya çalışmıştır”²¹⁵. Bu bağlamda AİHM'ye göre çevrenin korunması alanında belirli davaların savunulmasında derneklerin önemli rolü vardır ve iklim değişikliğinin sonuçları sadece belirli bireylerle sınırlı değildir ve bu sebeple de AİHM kolektif eylemin özel önemini vurgulamıştır²¹⁶. İklim değişikliğinin bu kolektif boyutundan dolayı “doğrudan belirleyici” bir çözüme duyulan ihtiyaç, üyelerin medeni haklarına zarar veren eylem ve ihmallerinin düzeltilmesini sağlamaya yönelik ulusal hukukun daha geniş bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir²¹⁷. Böylelikle

²¹⁰ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 561-573.

²¹¹ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 558-559, 573.

²¹² Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 555.

²¹³ Bkz Osman Doğru / Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar, Cilt: 1*, Legal Yayıncılık, 2012, s. 610; Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Turhan Kitabevi, 2020, s. 399; Durmuş Tezcan / Mustafa Ruhan Erdem / Oğuz Sancakdar / Rifat Murat Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*, Genişletilmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 220-221; Enver Bozkurt / Selim Kanat / Sezercan Bektaş, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Yetkin, 2022, s. 240.

²¹⁴ Çağırın, s. 399; Tezcan / Erdem / Sancakdar / Önok, s. 220-221.

²¹⁵ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 621.

²¹⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 622.

²¹⁷ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 622.

AİHM başvuran derneğin mağdur statüsüne sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Dört kadın başvurucu mevcut ulusal hukuk kapsamında azaltım tedbirlerinin etkili bir şekilde uygulanmamasının iklim değişikliği bağlamında bireysel hakları üzerinde yeterince yakın ve kesin etkiler yaratacağını gösterememiştir²¹⁸. Neticede AİHM, bireysel başvurular bakımından AİHS hükümleriyle konu bakımından bağdaşmadığı için kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

b. AİHM'nin Değerlendirmesi

Çevre söz konusu olduğunda, AİHM'ye göre yaşam, fiziksel bütünlük ve mülkiyet haklarının tehlikede olduğu ve ulusal hukukun çevrenin korunmasına yönelik bireysel bir hak tanıdığı durumlarda bir medeni hakkın varlığından bahsedilir²¹⁹. Derneklerle ilgili olarak ise AİHM, içtihadında dernek üyelerinin yaşam tarzını ve mülkiyet haklarını korumaya yönelik işlemlerde 6. maddenin uygulanabilir olduğuna karar vermiştir²²⁰. Bu davada da başvuran dernek, üyelerinin kişisel varlıkları ve yaşam tarzları üzerinde doğrudan ve spesifik bir tehdit olduğundan şikayetçi olarak bunun ekonomik ve medeni bir boyutu olduğunu göstermiştir²²¹. Böylece AİHM yargılamanın bir bütün olarak dernek üyelerinin medeni hakkıyla ilgili olduğunu belirtmiştir²²². AİHM'ye göre başvuranların, mevcut hukuk kapsamında iklim değişikliği ile mücadelede azaltım tedbirlerinin etkili bir şekilde uygulanmasına ilişkin şikâyeti, 6(1). maddenin kapsamına girebilir²²³. İklim değişikliği nedeniyle başvuranların sadece yaşam hakkı değil aynı zamanda fiziksel bütünlükleri de tehlikede olduğu için AİHM, yerleşik içtihadına uygun olarak bunları, 6. madde çerçevesinde medeni haklar olarak ele almıştır²²⁴.

Mevcut davada, başvuran derneğin hukuk davası, önce idari bir makam olan DETEC tarafından ve daha sonra da iki dereceli yargı yetkisine sahip yerel mahkemeler tarafından reddedilmiştir ve sonuç olarak da derneğin mahkemeye erişim hakkı sınırlanmıştır²²⁵. AİHM, iklim değişikliğinin

---

²¹⁸ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 624.

²¹⁹ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 600.

²²⁰ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 601. Bkz Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri v İspanya, para. 45-47.

²²¹ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 601.

²²² Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 601.

²²³ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 616.

²²⁴ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 617.

²²⁵ Verein Klimasenioren Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 630.

insan hakları üzerindeki mevcut ve gelecekteki kaçınılmaz etkilerine ilişkin aciliyetin genel kabul gördüğünü ve zaten var olan iklim değişikliğine ilişkin bilimsel kanıtların yeterince incelenmemesi sebebiyle de ulusal mahkemelerin, küresel ısınmanın kritik sınıra ulaşmasını önlemek için hala biraz zaman olduğu argümanını kabul etmemiştir²²⁶. Keza ulusal mahkemeler, “başvuran derneğin açtığı davayla ciddi bir şekilde ilgilenmemiş ya da hiç ilgilenmemiştir”²²⁷. Ayrıca, AİHM dernek üyelerinin gerek mahkemeye erişim izninin verilmediğini gerekse de ulusal hukukta şikayetlerini mahkemeye taşıyabilecekleri başka bir yol bulunmadığını belirtmiştir²²⁸. Tüm bu hususları dikkate alan AİHM, mahkemeye erişim hakkının engellendiği sonucuna varmıştır.

B. Carême v Fransa

Başvuran Fransa’nın Grande-Synthe şehrinin eski belediye başkanıdır ve Grande-Synthe’deki konutunun gelecekte sel baskını riski altında olduğunu ve mevcut durumun kendisini evinde huzurlu bir şekilde hayal etmesini engellediğini iddia etmiştir. Bu yer 2019 yılında, iklime maruz kalma riskinin çok yüksek olduğu düşünülen bir bölgede yer almaktadır. Başvuran, hükümetin iklim değişikliği ile mücadelede yeterli önlemleri almadığını ve Fransa’nın 2015 Paris Anlaşması kapsamında belirlediği hedeflere ulaşmak için gerekli sera gazı emisyon azaltım yükümlülüğünü gerçekleştirilerek AİHS’nin 2. ve 8. maddeleri kapsamındaki haklarının ihlal edildiğini savunmuştur.

Başvuran Mayıs 2019’da Avrupa Parlamentosu üyesi olduktan sonra Brüksel’e taşınmıştır. Grande-Synthe’de sadece kardeşi yaşamakta ve herhangi başka bağı da yoktur. AİHM’nin yerleşik içtihadına göre, yetişkin kardeşlerin 8. madde kapsamında aile hayatına dayanabilmeleri için ek bağımlılık unsurları gerekmektedir; ancak “mevcut davada böyle bir durum söz konusu değildir”²²⁹. AİHM’ye göre başvurunun Brüksel’e taşınması ile Grande-Synthe ile herhangi bir bağlantısı bulunmamakta ve ayrıca başvuru artık Fransa’da bile yaşamamaktadır²³⁰. Bu hususlar AİHS’nin 2. maddesi kapsamındaki şikâyet için de doğrudur. Aksinin kabul edilmesi “neredeyse herkesin iklim değişikliğinin gelecekteki olumsuz etkilerinin riskleriyle

²²⁶ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 635.

²²⁷ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 636.

²²⁸ Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri v İsviçre, para. 637.

²²⁹ Carême v Fransa, App no: 7189/21, 2024, para. 81.

²³⁰ Carême v Fransa, para. 82-83.

bağlantılı bir tür endişe duymak için meşru bir nedeni” olabilecektir²³¹.

Başvuranın Grande-Synthe'nin eski belediye başkanı olarak AİHM'ye şikâyetle bulunduğu iddiasına gelince de AİHM merkezi organlar karşısında özerk olsalar bile belediye gibi kamu işlevlerini yerine getiren merkezi olmayan makamları, AİHS'nin 34. maddesi çerçevesinde “(m)ahkeme'ye başvuruda bulunmaya yetkili olmayan 'hükümet kuruluşları' olarak kabul” etmektedir²³². AİHM, Grande-Synthe belediyesi adına şikâyetle bulunma hakkının bulunmadığı sonucuna varmıştır. Neticede AİHM başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

SONUÇ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi'nin 9 Nisan 2024'te verdiği iklim kararları dönüm noktası niteliğindedir. AİHM'nin ilk iklim davalarının en önemli etkisi başta Avrupa Konseyi'ne taraf devletler olmak üzere birçok ulusal hukuk sistemini ve uluslararası hukuk mekanizmalarını etkileyecek nitelikte olmasıdır.

İklim değişikliğine ilişkin bu üç dava AİHM'nin iklim değişikliği davalarına yaklaşımı ile ilgili genel tutumunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda AİHM, oluşturmuş olduğu çevre içtihadının iklim değişikliğine ilişkin kararlardan farklı olduğuna yer vermiştir. Çevre içtihadı kısmen iklim davalarına uygulanabilse de iklim değişikliği davalarının küresel bir olgu olması ve herkesi etkilemesinden dolayı temelde çevre içtihadından farklıdır. Böylece AİHM iklim değişikliğinin yeni bir dava kategorisi olduğunu belirtmiştir.

AİHM de sera gazı emisyonlarının çoğunun insan kaynaklı olduğunu, bu emisyonların da küresel sıcaklık artışına neden olduğunu ve iklim değişikliğinin küresel bir olgu olduğunu teyit etmiştir. İklim değişikliği sebebiyle devletlerin sorumluluğunun tespitinde AİHM, devletlerin taraf olduğu uluslararası andlaşmaları dikkate alarak İsviçre'nin sera gazı emisyon azaltım yükümlülüğü olduğunu ve bu yükümlülüğü yerine getirmemesinin de AİHS kapsamında pozitif yükümlülüklerinin ihlali olduğunu tespit etmiştir. Böylelikle AİHM pozitif yükümlülüklerin kapsamını genişletmiştir²³³. Ayrıca

---

²³¹ Carême v Fransa, para. 84.

²³² Carême v Fransa, para.85; Assanidze v Gürcistan, App no: 71503/01, 2004, para. 148; Slovenya v Hırvatistan, App no: 54155/16, 2020, para. 61.

²³³ Bir görüşe göre AİHM “üye devletlere yeni yükümlülükler icat ederek ve Avrupa çapında çevre politikasını denetleyecek yeni bir güç ilan ederek kendini aştı” (Ekins).

AİHM iklim değişikliğinin küresel bir olgu olmasından dolayı tüm devletlerin iklim değişikliğine neden olduğu argümanına dayanılarak devletlerin sorumluluklarının bulunmadığı iddiasını kabul etmemiştir. AİHM devletlerin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluğu olduğunu ve her devletin üzerine düşeni yapmakla yükümlü olduğunu vurgulamıştır.

İklim değişikliğinin başta yaşam hakkı olmak üzere insan haklarının kullanılmasında olumsuz etkilerinin olduğu AİHM tarafından da belirtilmiştir. Yine iklim değişikliğinden gerek doğrudan gerekse de potansiyel olarak birçok kişinin etkilenmesi mümkündür. Dolayısıyla da mağdur statüsünün tespiti önem arz etmektedir. AİHM iklim değişikliğinden dolayı mağdur olabilmek için kişisel olarak ve doğrudan etkilenilmesi gerektiğine yer vermiştir. Böylece bireysel mağdurlar için yüksek bir eşik belirlenmiştir. AİHM, iklim değişikliği ile mücadelede derneklerin önemini vurgulamıştır.

AİHM ilk kez nesiller arası adalet kavramına yer vererek gelecek nesillerin iklim değişikliğinden en çok etkileneceklerden olduğunu ve gelecek nesillerin şu anda başvuru yapmasının mümkün olamaması nedenleriyle dernekler aracılığıyla temsilinin mümkün olduğuna karar vermiştir. Neticede AİHM, AİHS kapsamında mağdur statüsünü genişletmiştir.

KAYNAKÇA

- Abel P, “Mixed Signals for Domestic Climate Law: The Climate Rulings of the European Court of Human Rights”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/mixed-signals-for-domestic-climate-law/>>, Erişim Tarihi 7 Haziran 2024.
- Algan B, *İnsan Hakları: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve*, Adalet Yayınevi, 2023.
- Bakker C, “Climate Change and Right to Life: Limits and Potentialities of the Human Rights Protection System” Ottavio Quirico / Mouloud Boumghar (Ed.), *Climate Change and Human Rights: An international and comparative law perspective*, Routledge, 2016, s. 71-88.
- Bozkurt E / Kanat S / Bektaş S, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Yetkin, 2022.
- Bozoğlu B, 21. *Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum*, Dorlion, 2021.
- Brucher A / De Spiegeleir A, “The European Court of Human Rights’ April 9 Climate Rulings and the Future (Thereof)”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/the-european-court-of-human-rights-april-9-climate-rulings-and-the-future-thereof/>>, Erişim Tarihi 6 Haziran 2024.
- Çağırın M E, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Turhan Kitabevi, 2020.
- Dışişleri Bakanlığı, <<https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>>, Erişim Tarihi 9 Mayıs 2024.
- Doğan İ, “Avrupa Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Sisteminin Ana Hatları”, İlyas Doğan (Ed.), *İnsan Hakları Hukuku*, 3. Baskı, Astana Yayınları, 2019, s.391-433.
- Doğru O / Nalbant A, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar, Cilt:1*, Legal Yayıncılık, 2012.
- Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries, 2001.
- Ekins R, “Strasbourg’s Absurd Climate Ruling Will See Environmental Policy Annexed by the Courts”, 2024, <<https://conservativehome.com>>

com/2024/04/12/richard-ekins-strasbourgs-absurd-climate-ruling-will-see-environmental-policy-annexed-by-the-courts/>, Erişim Tarihi 9 Haziran 2024).

European Environment Agency, “Extreme Temperatures and Health”, Published in Climate-ADAPT 19 Oca 2021 -Last Modified in Climate-ADAPT 4 Nis 2024, <<https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/observatory/++aq++metadata/indicators/extreme-temperatures-and-health?bs=1>>, Erişim Tarihi 16 Mayıs 2024.

Gemalmaz M S, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Temel Teorisine Giriş-Cilt 2*, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayıncılık, 2012.

Gökalp S S, “Paris Anlaşması ve Türkiye’ye Yansımaları” Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk / Kutluhan Bozkurt / Duygu Kulaç (Ed.), *İklim Krizi ve Hukuk*, Legal Yayıncılık, 2022, s.1-29.

Gözler K, *İnsan Hakları Hukuku*, Güncellenmiş 5. Baskı, Ekin Yayınevi, 2023.

Gözler K, *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*, 5. Baskı, Ekin Yayınevi, 2023.

Güneş A M, *Çevre Hukuku*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, Adalet Yayınevi, 2023.

Heiskanen H, “Climate Change and the European Court of Human Rights: Future Potentials” Sébastien Duyck, Sébastien Jodoin ve Alyssa Johl (Ed.), *Routledge Handbook of Human Rights and Climate Governance*, Routledge, 2018, s. 319-324.

Hilson C, “The Meaning of Carbon Budget within a Wide Margin of Appreciation: The ECtHR’s KlimaSeniorinnen Judgment”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/the-meaning-of-carbon-budget-within-a-wide-margin-of-appreciation/>>, Erişim Tarihi 8 Haziran 2024.

Human Rights Council, Human Rights and Climate Change, A/HRC/RES/41/21, 12 July 2019.

Human Rights Council, Human Rights and Climate Change, Resolution 7/23, 28 March 2008.

Human Rights Council, Mandate of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights in the Context of Climate Change, A/

HRC/RES/48/14, 13 October 2021.

Human Rights Council, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Relationship between Climate Change and Human Rights, A/HRC/10/61, 15 January 2009.

Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, A/HRC/31/52, 1 February 2016.

Human Rights Council, Resolution 10/4, Human Rights and Climate Change, 25 March 2009.

International Energy Agency, Net Zero by 2050, A Roadmap for the Global Energy Sector, Revised version, October 2021.

International Human Rights Instruments, Statement on Human Rights and Climate Change, HRI/2019/1.

IPCC, Climate Change 2022 Mitigation of Climate Change -Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Summary for Policymakers, 2023.

IPCC, Global Warming of 1,5°C- Summary for Policymakers, Revised on January 2019, 2023.

IPCC, Global Warming of 1,5°C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1,5°C Above Pre-industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty, 2018.

IPCC, Impacts of 1,5°C Global Warming on Natural and Human Systems. In: Global Warming of 1,5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1,5°C above pre-industrial levels, 2018.

IPCC, Summary for Policymakers, In: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2022.

IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2013.

- IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2021.
- IPCC, Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2023.
- İklim Değişikliği Başkanlığı, <<https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>>, Erişim Tarihi 31 Mayıs 2024.
- İneli Çiğner M, *İklim Değişikliği ile Mücadelede Devletlerin Farklaştırılmış Sorumlulukları*, Yetkin Yayınları, 2022.
- Kaboğlu İ Ö / Yancı Özalp N, *Çevre Hakkı*, Tümüyle Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Tekin Yayınevi, 2021.
- Kahl V, “A Human Right to Climate Protection – Necessary Protection or Human Rights Proliferation?”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 40(2), 2022, s. 158-179.
- Kaynakçioğlu U, *Uluslararası Hukukta İklim Değişikliğinin Denizler Üzerindeki Etkileri*, Filiz Kitabevi, 2023.
- Kumid, <<https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02>>, Erişim Tarihi 31 Mayıs 2024.
- Letsas G, “Did the Court in Klimaseniorinnen Create an Actio Popularis?”, *Ejiltalk*, 2024, <<https://www.ejiltalk.org/did-the-court-in-klimaseniorinnen-create-anactiopopularis/>>, Erişim Tarihi 9 Haziran 2024.
- Orçin M, “Özel ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Bağlamında Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı”, Zerrin Savaşan / Hakan Ünay (Ed.), *Uluslararası Çevre Hukuku ve Politikaları: Dünden Bugüne ve Geleceğe*, Yetkin Yayınları, 2021, s.65-98.
- Özkerim Güner N, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, Yetkin Yayınları, 2018.
- Reich J, “KlimaSeniorinnen and the Choice Between Imperfect Options: Incorporating International Climate Change Law to Maintain the ECHR’s Relevance Amid the Climate Crisis”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/klimaseniorinnen-and-the-choice-between-imperfect-options/>>, Erişim Tarihi 7 Haziran 2024.

- Rocha A, “States’ Extraterritorial Jurisdiction for Climate-Related Impacts”, *Verfassungsblog*, 2024, <<https://verfassungsblog.de/states-extraterritorial-jurisdiction-for-climaterelated-impacts/>>, Erişim Tarihi 6 Haziran 2024.
- Sancakdar O, “İklim Değişikliğinin Kamu Hizmeti, Sürdürülebilir Kalkınma ve Temel Haklara Etkilerinden Kesitler ve İklim Davaları”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 22, 2023, s. 99-129.
- Savaşan Z, “Çevre Hakları: İnsan Hakları Kuralları ile Korunmadan Asli Korumaya”, Zerrin Savaşan / Çağlar Söker / Fırat Harun Yılmaz (Ed.), *Çevre Hukuku ve Politikalar: Kavramlar, Teoriler ve Tartışmalar*, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.49-81.
- Shelton D, “Equitable Utilization of the Atmosphere: a Right-based Approach to Climate Change?”, Stephen Humphreys (Ed.), *Human Rights and Climate Change*, Cambridge University Press, 2009, s.91-125.
- Tezcan D / Erdem M R / Sancakdar O / Önok M R, *İnsan Hakları El Kitabı*, Genişletilmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2014.
- Türkeş M, “Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye”, *Tesisat Mühendisliği, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Süreli Teknik Yayın 61*, 2001, s. 14-29.
- UNFCCC, Glasgow Climate Pact, Decision-/CP.26, 2021.
- UNFCCC, Sharm el-Sheikh Implementation Plan, Decision-/CP.27, 2022.
- United Nations General Assembly, “The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment”, A/76/L.75, 22 July 2022.
- Verheyen R, *Climate Change Damage and International Law: Prevention Duties and State Responsibility*, Martinus Nijhoff Publishers, 2005.
- Yargıtay, <<https://www.yargitay.gov.tr/icerik/1008>>, Erişim Tarihi 6 Haziran 2024.
- Yüksel C, “İklim Değişikliğiyle Mücadelede Bir Araç Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 10(2), 2022, s. 339-366.